DE SACRIS CONCIONIBVS RECTE formandis, deq; ratione Theologiæ discendæ, compendiaria formula.

Alphonso Zorrilla Sacrę Theologiæ Magistro Authore.

Cornelis Francesc.

Romæ in Vico Peregrini apud Balthasarem de Cartulariis Perusinum.
M. D. XLIII.

Epistola nuncupatoria.

REVERENDISS. ET ILLVstriss. D. D. Ioanni a Toleto Episcopo Burgensi Sacro sanctę R. E. Card. dignissimo, Alphonsus Zorrilla.

S. P. D.

VM inter omnia Christianorum officia (Illustriss Priceps) nullum grauius, maiorisue momenti, verbi Dei ministerio, censerem: nullum vero negligentius inertiusque (hoc nostro sæculo) exequi (mea quidem sententia) viderem: operæ precium fore duxi, si de sacris concionibus recte formandis, quasi per compédium, ac collectionem eorum, quę varii, hac de re, varie dixere, tractatum institue rem: & in vnum, eundemq; locum, varia, ac vagantia illa, cogerem, atq; componerem. Erasmus enim Roterodamus, de modo concionandi, libros aliquot fecit: adeo tamen opus illud est diffusum, prolixum, & confusaneum, vt non cuiq; inde facile sit, ea præcepta deligere, quæ

pro ſacris concionibus formandis, opus ſint. Plerią; itidem alii de hoc ipſo negocio ſcripſere, verum ex iis alii, non exacte ſatis rem tractauere, nec ſcopum tetigere: alii, breuiores quam negocium ferebat, exigebatq; fuere: alii tandem ſibi ipſis minime conſtant. Non igitur abs re, nec ſine magno verbi Dei concionatorū vſu, futurum arbitrabar: ſi breue, & abſolutum quoddam opuſculum, hac de re, componeretur, ac ederetur, vbi omnia tamen eo ſpectantia, exacte, & aperte traderentur. Cum tamen tale quodpiam, ab aliquo huius artis perito, nobis dari exoptaſſem: ad idq;, ex iis complurimos, cum mihi notos, tum etiam amicos, exhortarer: perq; vnum, ac alterum annū, morem geſturos expectarem: nec quiſquam tandem ea præſtare vellet: Rempublicam vero Chriſtianam, antiquam illam, ac eādem iacturam pati, ſentirem: nequaquā id mali, vlterius ferre valens, ego ipſe negocium aggredi, tētaui. Quid vero præſtiterim, quantumue, in hac re,

promouerim, aliorum sit iudiciũ. Quod potui etenim præstiti, plurimũ certe præstiturus, si ingenii vires, atq; facultas, mei animi affectum (cuius conatus tantummodo hic obseruari vellem) subsequerentur. Cæterum cum in concionibus formandis, nihil tam nos iuuare possit, q̃ sacrarum literarũ cognitio, eamq; illi tantum assequant, qui veram discendæ theologiæ viam, & rationem norunt: minime etiam ab hoc loco alienum esse arbitrabar, si & de hoc ipso, tractatum conficerem, qui priori de concionum formatione, coniunctus, & insertus esset. Verum nostri loco, breuem quãdam huiusce rei methodum doctissimi cuiusdam, hic subrogandam censui, paucis tamen quibusdam ei tractationi a me adiectis, & appositis. Quantuluscunq; vero meus hic sit labor, tu (Illustriss. Ecclesiæ Princeps) mihi dignissimus occurrebas, cuius acerrimo calculo, simul & beneuolo patrocinio, committeretur: tu inquam, cui (si per Cardinalitii ordinis maxima ac sum

ma illa negocia, licuiſſet) adeo facile erat hac de re ſcribere, eamq; ita diſerte tractare, vt vel ipſe ſolus nobis ſufficeres. Mirabuntur tamen fortaſſis qui me norunt, & inciuilitatis (ne dicam ingratitudinis) me arguent, quod cum pane Reuerendiſſ. & Illuſtriſſ. Domini mei D. Bonifacii Ferrerii Cardinalis Ipporregienſis iam veſcar, qui licet in gerendis grauiſſimis quibuſq; negociis tam excelleat, vt literarium nomen poſt habere videatur: acerrimo tamen literarum omnium præditus ſit iudicio: nullusq; illo, literario exercitio, libentius, largiusue faueat, vti ex Collegio ab eo Bononię erecto (vt cætera taceam) cuiq; videre licet: & cui tãdem, ipſe ego, infinitis pene deuinctus ſim beneficiis, alteri tamen, q̃ eidem mea dedicarim ſcripta. Accedit & ad hoc, quod cum clariſſimo, ac ingenioſiſſimo eius nepoti Vercelarum Epiſcopo, cum Dialecticam, tum etiam Rhetoricam artem al's ſim interpretatus, quas adamuſſim, & exactiſſime ipſe calleat, ac tota

hæc nostra tractatio duabus illis pene disciplinis tantummodo absoluatur, iure videatur illi soli hic noster labor deberi. Sane quod illorum vtrique non modo a me hæc, sed iis multo maiora, & quam quod ego præstare possim, debeantur, neq; possim, neq; inficiari volo. Tamen scio & Patruũ & Nepotem tanto te prosequi amore, vt cum tu id obsequii semel tantum a me acceperis: & ipsi bis se accepisse arbitrentur. Venerandus.n.ille senes, te vt charissimum fratrem, ac nepos eius tanquam obseruandissimum sibi patrem, habent, atq; colunt. Tuæ igitur grauissimæ censuræ, merito hæc castiganda, ac purganda cõmitto. Tuo præterea fretus præsidio, audacius hęc edere non vereor: qui te sciam a toto Theologorum cœtu, tam suspici, atq; obseruari, vt si vel intelligant, qualescunq; nostras has lucubrationes, tibi non displicere, teq; vtcũq; eisdem fauere: confiderer satis, fore sperem, vti ab omnibus amplectãtur. Illud item non parum me mouit, vt tibi, meo

ſemper obſeruandiſſimo domino, meas hasce nuncuparem vigilias, quod Prędicatorum Religionem ſis profeſſus. Cui ſacrato ordini, non modo ſummo tu es ornamento, & ſplendori, verum, tam es ei totis viſceribus affectus, vt nullis non, Religionem illam ſis proſequutus beneficiis. Quod vtiq;, inter complurima alia huiuſce rei munimenta, vel magnificentiſſima illa, Salmanticæ, in ſancti Stephani Cœnobio, abs te, tam ſumptuoſe erecta, maxime teſtantur. Cum tot igitur muneribus Prædicatorum ordinem affeceris, afficiasq; quotidie: & vt hoc etiam, per te beneficium acciperet, æquum iudicaui. Illi enim Religioni (inter omnes) opuſculum hoc, maxime & conuenire & inſeruire poſſe certum eſt, quippe quę ad Dei verbum prædicandum inſtituta ſit. Accipies igitur tu, e manibus ſeruuli tui huius, munuſculum hoc, vt recipiant & illi. Veruntamen vt magis tu, affectum, quo hæc tibi offeruntur, q̃ minutula huiuſmodi, reſpicias, obſecro. Et bene in

multos, ac feliciſſimos annos valebis. Chriſtūq́ꝫ precor, vt te nobis, (ad ſuam conſeruandam, ac decorandam Ec cleſiam) ſanum, & incolumem conſeruet atq́ꝫ gubernet. Amé. Romæ VIII. Cal. De- cembris. Anno M. D. XLII.

SCRIPTVRVS De sacris concionibus recte formandis, breuem, & compendiariam quandam viam ita psequi decreui; vt tandem nihil quod ad hanc rem facere videatur, præteriri patiar: vti omnia tamen paucis absoluantur, quantum potero, curabo. Debito igitur ordine seruato, ita in hac re procedemus; vt in tractatulos duos, totum diuidat opus- (?) culum. In primo enim de Arte ipsa, deque Artifice artis huius agendo: dicam, quid ars hæc, quot eius partes, quid earũ vna quæque, quæ sit istius artis materia, vnde maximam consequatur laudem, quodque ipsius opus, quod alii instrumentum artis appellant. Et de artifice, quis sit, quod eius officium, quis & quomplex ipsius finis, seu (vt alii dicunt) quod, & quotuplex ipsius opus; quod in idem redit. In secundo vero tractatu, in quo de concione, aut de sacra concionatoris oratione: hæc explananda, scilicet, quid oratio, seu sacra concio, quot eius partes, quidque ea-

rum vnaquæq; , ac de recto & apposito earundem vsu, & his totum hoc nostrum absoluemus opus. Quibus rite comparatis, facile cuique erit, opinor, sacras recte formare conciones. Cæterum monendus hic lector venit, formulam hanc nequaquam ineruditis, aut indoctis paratam: sed illis tantummodo, qui, cum in liberalibus omnibus disciplinis, tunc etiam in sacris maxime literis, non mediocriter, nec vulgariter sint instituti. Sacram enim scripturam ignoranti, hæc minime vsui erunt: quoniam illa est sola docenda, ab eaq; firma omnia testimonia petenda. Verum (hac nostra tempestate) non omnibus, (etiam Theologis) datũ est, vt rectam sacræ Theologiæ discendæ rationem, assequantur. Vnde factum est, vt frequenter pro sacra, & Euangelica doctrina, vanæ (in Ecclesia Christi) nugæ doceantur. Propterea igitur consulto mihi factum videbatur, si nostro (de cõcionibus formandis) opusculo, breuis quędam ratio Theologiæ discendæ (peritis

ſimi cuiuſdam viri) præponeretur. Non parum porro fructus, ac iuuaminis (& in ipſis concionibus formandis) hūc etiam tractatulum, Concionatori allaturū, ſpero: vt quiſq; per ſe ipſum facile experiet. Plus forte lucis in eo contenta, intelligenti, ac commode vteti (in re theologica) afferent, quam multorum Commentarii. Paucula ſunt hęc, fateor, ſed ſi intelligantur, magna, & multa videbuntur. Verum ſi quis, non iis tam aſſuetus, per ſe ipſum minime hęc aſſequatur, (vti fieri poteſt) vt cum aliis diutius in re theologica verſatis, bonarum tamen literarum non ignaris conferat, neceſſum eſt. Quod quidem ſi fecerit, remq; aſſequutus fuerit, nunquam meum, hîc, non laudabit conſilium.

BREVIS (CVIVSDAM DO-ctissimi viri) discendæ Theologiæ, ratio.

RECTE si velis Theologiam discere, illud initio præstandũ est, vt textum Bibliorum familiarem habeas. Qua in re meũ consilium est, vt mane postquam surrexisti, & vesperi cum cubitum ire voles, leges tanquam orandi causa, vnum, atque alterum caput. Ita Biblia ordine legẽda, & siquis occurrit obscurus locus, quære residus est interpres. Et simul obiter sunt excerpendæ præcipuæ sentẽtiæ, quæ sunt in locos communes dirigendæ, qui contineant summam doctrinæ Christianæ.

Nomenclaturam talium locorum, etsi ex quatuor sententiarum libris (quos sic appellant) vtcunq; colligere possis: ex Concilio tamen Coloniensi facilius, & plenius, accipies.

Preterea danda opera est, vt informes tibi methodum aliquam, in qua sit sum-

ma doctrinæ Christianæ. Et ad hanc accommodanda est epistola Pauli ad Romanos. Hæc enim propemodum est methodus totius scripturę, quia disputat de iustificatione, de vsu legis, de discrimine legis, & Euangelii, qui sunt pręcipui loci doctrinæ Christianæ. Quanq̃ & Christus tradit methodum his verbis, cum iubet prædicare pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Sumas igit tibi certam aliquam horam, aut si libet duas, ad legendam epistolam ad Romanos. Hic diligéter expendendæ sunt omnes sententię, & considerandum quid in vtranq; partem dici possit. Et quærenda certa Pauli sententia, obseruanda series argumentorum, & propositionum. Hac lecta, postea accipiéda est in manus epistola ad Galatas, quæ & ipsa veluti methodus est. Post hanc & ad Colossenses legenda. Legendi etiam communes loci, Concilii Coloniensis. Eos tamen, qui vel mediocriter, in Theologia, quam scolasticá dicunt, non fuerit institutus, vel non intelliget, vel nó

admodum recte accipiet. His igitur dili genter lectis, habebis quasi summam do ctrinæ Christianæ. Facile ergo intelligi iam cæteræ epistolæ Pauli poterũt, quia subinde idem docent.

Deinde legendum euangelium Matthæi, aut Lucę, quoniam Marci, epitome est Matthæi. Atque hic videndum quomodo accommodanda sint omnia, & in locos illos communes inculcanda, vbi Christus loquatur de pœnitentia, seu timore, vbi de fide, seu spe, vbi de oratione, vbi de charitate, vbi de rebus ciuilibus, de magistratibus, vbi de statutis, seu legibus humanis, vbi de sacramẽtis, vbi discernat legem ab Euangelio, Euangelium a politica prudentia, vbi de cruce loquatur, vbi cõmmẽdet ministerium verbi, vbi ecclesiam describat. &c. Postea legendum Euãgelium Ioan. quod magna ex parte continet conciones Christi de fide, charitate, & iustificatione.

Instruendus & libellus articulorum fidei, de Trinitate, de creatione, de duar

bus Chriſti naturis, de peccato originali, de libero arbitrio, de iuſtitia, de eccleſia, de clauibus, de premio bonorum operũ, & punitione malorum, de ſacramentis. Hic libellus pene ſimilis erit locis communibus, ſed tantum breuiter debet tenere ſententias, quæ probent articulos, ſeu dogmata fidei, ſicut in Concilio Colonienſi, in expoſitione ſymboli factum eſt, cuius exemplum inde petere potes.

Poſtq̃ ſic præparatus es in nouo teſtamento, cognoſcendum eſt & vetus. Et accipiendus in manus vnus aliquis liber, qui diligenter legatur. Vellem initio legi Geneſim cum enarratione, poſtea Deuteronomion cum enarratione, deinde Pſalterium. Et in iis diligenter videndum eſt quomodo & hæc quadrent ad locos illos communes, qui ſummam doctrinæ Chriſtianæ continent. Nam in his libris eadem eſt de fide, ſpe, & charitate, de timore, de cruce, de bonis moribus doctrina, quæ eſt in Euangelio. Quærendæ etiam promiſſiones, & comminatio

nes. Hæc tum demum intelligi poterunt cum aliquis in vita vsus accedit, cum ten tatio exercebit animum, & orare coget. Neq; vnquam tamen desunt orandi oc casiones. Ac diligeter in Psalterio discer nendi sunt Psalmi. Alii cōtinent prophe tias, alii sunt deprecationes tantum; alii continent præcepta, alii continent pro missiones. Hæc genera facile animaduer tet, vel mediocriter peritus literarū com munium; & sciet quomodo reponenda sint in locos communes, de quibus su pra dixi.

Post Psalterium legendi sunt Prophe tæ cum enarrationibus, vt Ionas, Zacha rias. &c. Hic videbis quomodo author illarum narrationū totam rem ad com munes illos locos transferat, de quibus supra dixi, namq; talis quispiā est legen dus. Proderit etiam conferre alios inter pretes, vt videas quam inepti sunt illi, qui non norunt, rem ad illos locos reuo care. Deinde lecturus reliquos Prophe tas non difficulter intelliget eos. Sciet

enim

enim eos partim arguere peccata, ſeu legem docere, partim vaticinari de Chriſto, ſeu Euangelium tradere, & conſolari conſciẽtias. Referet tamen omnia aut ad doctrinam de pœnitentia, aut de fide, ſpe, & charitate erga Deum, aut de cruce, aut de aliis locis cognatis. Multum tamen adiuuabitur in iis etiam a diuo Hieronymo, nonnihil a Lyrano, qui ſatis diligẽs eſt in hiſtoria. Et qui ſciet omnia ad locos communes referre, huic nihil opus eſt quærere multos ſenſus. Hoc potius agat, vt certam quandam ſentẽtiam conſtituat, quæ certo conſcientiã docere poſſit de voluntate Dei. Eſt enim ad vſum, & ad tentationes comparanda cognitio. Illud tamen nequaquam hic prætereundum, quod etiam ſi multiplex ſacræ ſcripturæ ſit ſenſus, maximo tamen cum iudicio, & ratione illa ſenſuũ varietas, inde venanda eſt. Non enim cuiq; loco, quiſq; ſine diſcrimine ſenſus, conueniet. Vna etenim eſt & ſimplex, ſcripturę ſententia, quam adfert grammatica enarratio. Hęc

vna cum ſit certa, maxime docere, & con firmare conſciẽtias poteſt. Sequamur igitur ſemper (ſi ſcriptura ipſa permittat) iuxta Grammaticæ, ſeu Rhetoricæ pręcepta, propriam, & natiuam ſententiam. Interdum tamen allegoria vti conceſſum eſt, ſi id cum iudicio, & ratione quadam fiat, & in talibus locis, quos conſtat ideo traditos eſſe, vt recte aliquid ſignificarẽt, vt ſiquis propitiatorium, & arcam interpretetur. Et tamen allegoriam tractantibus, ſummam Chriſtianæ doctrinæ tenere opus eſt, alioqui non poteſt fieri, quin recta via deerrent. Sicut ſæpe videmus multos hallucinatos eſſe. Videndum eſt igitur quid ſit conſentaneum ſcripturæ: nam ſi pugnet allegoria cum apertis ſcripturis, explodenda erit. Et ita certe non eſt mediocris prudentiæ intelligere, vbi deceat allegoria. Iam vero hoc in allegoriis ſeruetur, vt ſicut aperta ſignificatio, vna eſt, ita non plus vna ſignificatione latuiſſe in litera putetur, vt mactatio agni phaſis nihil ſignificat, niſi Chriſti mortẽ.

In ſenſu vero quem tropologicum, ſeu moralem vocant, non mutatur ſignificatio verborum hiſtoriæ, tantum ſimile exemplum oſtendit, quod imitari nos conueniat. Sicut in humanis literis exempla proponuntur, vt ſiquis exemplum commemoret mulierculę, quæ patrem, quem Triumuiri Romæ fame necari iuſſerant, in carcere vberibus ſuis aluit. Cum adhortamur liberos, vt pietatẽ parentibus præſtent, ſimilitudo mouet animos, verba hiſtoriæ in aliam ſignificationem transferre nihil opus eſt. Cum recitamus Chriſtũ dediſſe Didrachmum, & hortamur, vt illius exemplo magiſtratus vereamur, non mutantur hiſtoriæ verba, ſed propter facti ſimilitudinem accõmodantur ad præſentem cauſam. Vt Abraham deſeruit patriam, ita nos relinquere potius omnia debemus, quam offendere Deum: exuere amorem rerum præſentium debemus, & ſequi voluntatem Dei. In talibus locis nihil opus eſt mutare hiſtoriæ verba, ſed a ſimili talia argumenta ducuntur.

Obſcurus locus in ſcripturis apertiori exponendus, vt ſcriptura ſcripturæ ſit expoſitio, ne committatur quid humano ingenio quod poſſet (ſicut in quorūdam interpretum nugis ſæpe factum videre licet) comminiſci, quod vel a ſcripturis alienum eſſet, vel prorſus pugnaret. Scripturam tamen ſcripturæ locis exponere non eſt opus, niſi coegerit, aut loci obſcuritas, aut breuitas.

In ſcripturis præterea loci ſunt pleriq; multi, qui ſecum in ſpeciem pugnare videntur. Hos expedies, vt congruant ſibi per circunſtantias textus, & conſiliū ſcriptoris. Sicut vnus eſt Dei ſpiritus, ita eſt vna & eadem ſpiritus ſententia, pugnantia loquitur nūquam. Sæpe etiam pugnare videntur loci, propter vocabula ab interpretibus, aut perperam, aut ſuperſtitioſe reddita: hos natiuis expones linguis, quibus loquutus eſt dominus.

In legendis hiſtoriis ſacris, in primis obſeruandum eſt, quod Deus in ſcripturis ſacris duplicia exempla reliquit me-

moriæ prodita, gratiæ, ſcilicet, & iræ. In quibus velut ob oculos ponit legis, & Euangelii virtutem, incomprehẽſibilem ſuam bonitatem, & facilitatem, & intolle rabilem ſuam ſeueritatem iuſti iudicii. Sunt itaq; hiſtoriæ perpetua, voluntatis diuinæ tum erga pios, tum impios, argu menta: qualis tum erat Deus erga impi os, talis eſt & hodie. Ita hiſtoriæ ad poſte ros pertinent, non quod hiſtoriæ reſpici ant ad hominis ipſius perſonam, ſed ad ipſius aut pietatem, aut impietatem.

Accõmodaturus hiſtorias, recte opor tet inter ſe conferat illius ſeculi mores cũ huius ſeculi moribus. Omnia quę nouũ, aut vetus teſtamentum habet, ad nos po ſteros pertinent quoq;. Omnia ſiquidem ſcripta ſunt ad noſtram doctrinã, & con ſolationem. Ad hæc hiſtorię ſunt prophe tiæ loco, cum ſint hypotypoſes, & zogra phiæ piorum, & impiorum: ſunt quoq; prophetarum veteris teſtamenti ſigilla. Qui ad hunc modum accommodauerit hiſtorias, docebit feliciter. Sunt etiam in

hiſtoriis eligenda exempla politica, quæ docent qualia magiſtratuum debeant eſſe officia. Non eſt negligenda temporum ſupputatio, & cætera, quæ Grammatici, aut Rhetores iubent obſeruare.

Interim cum ſic verſaris in Bibliis, interdum legendum eſt aliquid Auguſtini: nam is longe præſtat aliis veteribus, pręſertim in iis, quæ ſcripſit contra Pelagianos, de ſpiritu & litera. Item contra Iulianum. Inſpiciendus aliquando Hieronymus, & alii antiqui, & ſacri doctores, ac obſeruandum quid iis deſit, aut in qua parte maxime valeant.

Legendi & veteres Canones, Cõcilia, & patrum Decreta, vt ſciamus quid decreuerit, & cõſtituerit Eccleſia. In tota vero doctrina eccleſiaſtica diligenter obſeruandum eſt, quæ pars ad ſpiritualem vitam proprie pertineat, quæ pars doceat de ciuili cõſeruatione, & de politicis rebus. Sciendum quid ad Euangelii doctorem pertineat, & doctrina Euãgelii procul ſeiungenda eſt a politica. Neq; tamen

improbandæ ſunt res politicæ, ſed vt aliæ bonæ creaturæ honore adficiendæ.

Et quia ſæpe accidit, vt defendenda ſint dogmata Chriſtiana, præpares te ad id quoq; quod fit in ſcolis.

Aliquid operę collocandum eſt in humanis literis, & exercendus ſtylus, vt cũ opus erit, perſpicue explicare poſſimus controuerſias religionis. Et prodeſt aliquando ſumere aliquam controuerſiam, eamq; acuendi & exercendi iudicii gratia præſcribere. Potes Anabaptiſtas refellere, qui contendunt a facultatibus diſcedendum eſſe, easq; in cõmune conferri oportere. Item non eſſe iuramentum prętandum magiſtratibus, & ſimilia.

Eſt etiam & ad perfecte intelligendas ſcripturas & refutandos hæreticos, cognitione linguarum opus. Multæ enim controuerſiæ diiudicari poſſunt, recte cognita natura ſermonis & figurarũ. Neq; tamen de natura ſermonis, & de figuris iudicare poterit quiſquam, niſi legerit eloquentium hominũ ſcripta, Ciceronis,

Liuii, Vergilii, Terentii, Ouidii, Quintiliani. Addendi sunt & Græci, Homerus, Herodotus, Demosthenes, Lucianus. Ad hæc accedat stylus seu exercitium scribẽdi, quæ res vel in primis acuit iudiciũ.

Si quid ex philosophia aut iure volet Theologus sumere, viderit ne inepte cómi sceat doctrinam spiritualem cum politica. &c.

Cæterũ Dialectica perinde opus est, vt Grammatica & Rhetorica. Nam cum iis ita coniuncta est, vt diuelli ab eis non possit. Ego tamen optarim, Theologos non negligere philosophiam, quia non nulli vituperant alias artes, cum non nouerint, qui si nossent, pluris facerent. Sed hic magnopere opus est cauere, ne inepte confundatur doctrina Christiana & philosophica. Quare scire oportet earũ regiones & interualla. Idem de Iuriscon sultorum disputationibus iudico, quas aliquando inspicere conducet.

Breuiter hic complexi sumus cómunissima præcepta theologiæ discendæ,

de quibus multa multi composuerũt volumina. Verum ego non admodũ opus esse lõgioribus pręceptis in hac parte iudico. Nam via quadam cognita, postea res non in libellis, aut pręceptorum multitudine quærẽda est, sed potius vsu comparanda. Addemus tamen ad superiora pręcepta, vnum quod maximam in hac doctrinę parte vim habet, vt, scilicet, consideremus, qui loci communes hęreant in re, vel causa scripturę nobis propositæ, & quæ rationis obseruatio in illis inde deligendis, habenda sit. Et quoniam (vt in pręfatione monuimus) tractatum istum ad faciliorem Concionum formationem ordinamus, ab ipsis ecclesiasticis Concionibus exempla sumemus, quæ prorsus otiosę erũt, nisi ad pręcipuos locos doctrinę Christianę referãtur. Siquis igitur enarret historiam Dauidis, quomodo propter admissum adulterium a Propheta obiurgatus sit, locus communis erit de pœnitentia. Etsi enim & de adulterii turpitudine multa dici possunt,

tamen delectus adhibēdus est locorum, & excerpendus is, qui maxime proprius est doctrinę Christianę. Porro in hac historia omnes pœnitentię partes egregie depictę sunt. Habet enim non solum obiurgationem, sed etiam absolutionem, quam in sacris historiis pręcipue quęrūt pię mentes.

Voco autem locos communes, non tantum virtutes, & vitia, sed in omni doctrinæ genere præcipuos locos, qui fontes, & summam artis continent. Neq; tamen omnibus vbiq; vtimur. Sed vnusquisq; sciat se debere suæ artis pręcipuos locos tenere, vt cum aliqua de re dicendum erit, statim offerant se idonei loci.

Quidam putant se locos communes tenere, cum de variis rebus coaceruatas sententias habent, quas passim tum ex sacris literis, tum ex Poetis, tum ex Oratoribus excerpserūt. Et quia iudicant hanc coaceruationem insignium dictorū perfectam esse doctrinam, nihil habent consilii in legendis authoribus, nisi vt inde

tanquam flores dicta quędam decerpát. Interim nullam artem perfecte discunt, nullum scriptum totum intelligunt, nusquam totum orationis genus considerant. Hoc studium exiguam habet vtilitatem, & hoc nomine plurimū nocet, quia in stultis doctrinæ persuasionem parit, qua nihil est pernitiosius. Sciendum est igitur, ita locos communes recte cognosci, si artes illæ in quibus versantur, perfecte cognitę fuerint. Et vt locos communes apte in causis intertexere possimus, opus erit perfecta eorum cognitione. Verum quia in ciuilibus negociis sæpe existunt disputationes de virtutibus, de vitiis, de fortuna, de legibus, consuetudine: ideo Rhetores horum locorum præcipue mentionem faciūt, qui tamen neq; perfecte intelligi, neque copiose, ac varie tractari possunt, nisi cognitis illis artibus in quibus versantur. Quare necesse est ad bene dicédum addere studium omnium maximarum artium, philosophiæ doctrinæ, religionis, ac iurispublici.

Interim tamen hoc studium colligendi dicta scriptorum, habet aliquam vtilitatem. Habent enim multa lumina verborum, & multas figuras, vt elegans metaphora est in versu de experientia, Discipulus est prioris posterior dies. Neq; solũ propter venustatem citantur, sed etiam propter authoritatem: habent enim velut pondus testimonii, quia a magnis viris proditæ sunt. Interdum etiam breue aliquod dictum ita rem definit, vt magis ostendat eam, q̃ prolixæ disputationes Philosophorum, vt definitio legis apud Demosthenem. Quare hęc diligentia colligendi sententias, non solum verborum copiam alit, sed nonnihil etiam ad rerũ cognitionem conducit: sed tamen vt copiose, ac varie tractari loci communes possint, accedere oportet ex ipsis artibus perfectam doctrinam.

Cæterum ad colligendas sententias etiam adhibẽda est ratio quędam. Nam & memoria adiuuabitur, cum ordine distribuerimus eas in certas classes, & hæc

diſtributio rerum inter ſe ordinem oſtendet. Eſt autem & hæc quædam pars eruditionis, rerũ ordinem, initia, & progreſſiones videre. Optima autem in diſtribuendo œconomia erit, ſi ſequemur artiũ diſcrimina. Cauendum eſt enim (vt ſæpe iam monuimus) ne confundantur artes; ſed obſeruandum, qui loci ſint theologici, qui ſint philoſophici. Ac philoſophici poſſunt peti ex partibus hominis, ratio, artes, prudentia, virtus, affectus, conſuetudo, corpus, forma, ætas, fortuna, diuitiæ, œconomia, coniugium, educatio liberorum, politia, magiſtratus, lex, bellũ, pax. Facile eſt autem genera partiri, & videre quæ ſententiæ, quæ exempla, quę ſimilitudines in qualibet ſpecie collocari debeant. De hac ratione annotãdi, extat Rodolphi Agricolæ epiſtola, quam vellem ſtudioſos omnes ad verbum ediſcere, eam in calce huius opuſculi ſubſcribemus.

FINIS.

DE SACRIS CONCIONI- bus rectè formandis, Tractatus Primus.

VEMADMODVM sine cõtrouersia, solus Dei spiritus proditæ scripturæ est author, ita & solus sui verbi est verus, ac fidus interpres, imbuens omniũ fidelium animos sana, & recta verbi sui cognitione. Verum exterius etiam per suos quoq; ministros homines, de sua nos do cet voluntate, suumq; per eos nobis verbum proponi vult. Hæc tamen institutio non fit his seculis, Euangelio confirmato miraculis, & prodigiis, sed diligenti, nõ modo sacrarum, sed aliarum quoq; scientiarum, lectione. Has siquidem non temere dedit dominus, sed vt sint, tum adminicula, tum etiam emblemata. Quod autem ad docendi, aut discẽdi modum spectat, id ex Dialecticis, & Rhetoricis est petendum. Nemo est tam perspicax ingenio, qui non infelicissime, omni opera lu

sa, vel discat, vel doceat, neglecta Dialectica, & Rhetorica. Nemo etenim clare, exacte, proprie, ac ordine docebit, nisi Dialecticam, & Rhetoricam fuerit secutus velut Thesei filium. Has autem qui sequitur duces, præter hoc, quod non modo suam adiuuat memoriam, sed aliorũ, itidem rem ita exponit plane, ac si in tabulas suis expressam coloribus cerneres. Cæterum licet concionandi ratio, artis Rhetoricæ, quędam vel pars, vel imago sit, nonnihil tamen ab ea differt. Habet enim suas sibi accommodatas definitiones, suoq; peculiari quoq; modo, dicendi genera tractat. Quod quo pacto fiat, prout nobis a Christo dabitur, hic ostendemus: ab ipsaq; huius artis definitione exordium faciemus, quam sic definire placet.

De arte concionandi.

ARS concionãdi, est facultas hominem alliciendi, ad virtutes, & con-

templationem, ac cognitionem diuinorum, ex sanctarum scripturarum promulgatione.

Ex promulgatione inquã, sanctarum scripturarum: quoniam hoc differt oratio de rebus sacris, & pphanis. Prophana formari potest sagaci industria: Sacra autem sacris scripturis fingéda est, etiam contra humani ingenii acumen: ob id conuenit egregie versatum esse in sacris, qui Rhetorico ordine declaraturus sit.

De partibus huius artis.

ARTIS concionandi partes, numero sunt quinq;, scilicet, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, & pronunciatio. Quæ & ideo partes huius artis habentur, quod ex his veluti integraẽ ipsa & constituitur, imo vero vel ob id, quod si earũ aliq̃a defuerit concionatori, imperfecta in eo hæc ars siue facultas erit. Harum igitur vnamquáq; ordine tractabimus, & primo de inuentione dicemus quid sit.

De inuentione.

INuentio est rerum verarum, aut verisimilium excogitatio, quæ causam probabilem reddant, hoc est, quæ faciant, vt fides habeatur iis, quæ a Concionatore dicuntur ad persuasionem. Omnia enim quæ in Concione Concionatori sunt dicenda, prius ab eodem sagaci, & pruden ti cogitatione, inuenienda sunt.

Primo igitur oportebit Concionatorem inuenire, & excogitare, proposito themate, ad quod genus causæ (de quibus generibus inferius dicemus) proposita ad dicendũ res, hoc est, thema ipsum pertineat. Deinde vbi illud iam cognouerit, iterum illi excogitãdum erit, vnde dicturus de re proposita, exordium sumat. Post exordiũ deinde quomodo narret singula inuenta, atq; disposita. Rursus post hoc si multa illi dicẽda forẽt, quemadmodum ea omnia per partes distribuat: ne, scilicet, illorũ multitudine, & per plexitate, intellectus auditoris confundatur, distrahaturque. Post hęc quibus quæ

narrauerit, argumentis confirmet, aut vicissim quę contra se adduci possunt argumenta, cōfutet. Postremo quo pacto hæc omnia Peroratione congrua, atq; decenti agat, & concludat.

Quibus quidem ad istum modum rite peractis, videbitur ipse haud dubie officio suo probe functus esse.

De dispositione, & de duplici eius rōne.

DIspositio est, per quam illa quæ inuenta sunt, in ordinem quendam rediguntur, hoc est, ordo, & distributio est rerum inuētarum, quę demonstrat, quid, quibusq; locis, sit collocandum.

Per hanc artis partem intelligimus, quę dicenda sunt, quo loco, quo modo, & quando dicenda sunt.

Huius quidem partis duo sunt modi: vnus qui ab institutione artis proficiscit̃, & hic ordo naturalis est, vt qui ex natura causæ, id est, rei de qua agitur, procedit: alter qui ad casum temporis accom

modatur, hoc est, qui Concionatoris ingenio, & artificio comparatur, vnde artificiosus ordo appellat. Quippe qui personis, locis, temporibus accõmodatus, naturalem rei ordinem, artificiose, ingenioseq; cõmutat. Quæ, vt perfectius, pleniusq; intelligantur, paulo latius declaremus. Naturalis igitur ordo est, cum post orationis principiũ, narratio, & reliquæ deinde ipsius orationis partes, quæ sunt diuisio, confirmatio, confutatio, & peroratio, ordine sequuntur. Artificiosus vero est, cũ Concionatoris iudicio ad tempus dispositio accommodatur, hoc est, cum a naturali ordine ad tempus recedimus, vt si prætermisso principio, siue exordio, a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumẽtatione, aut ab aliquarum literarum recitatione, si forte literæ apud nos extent, quæ causam nostram iuuare possint: aut post exordium confirmatione vtamur, deinde narratione: aut si quam huiusmodi naturalis ordinis permutationem faciamus.

Quorum ſane nihil alioqui, niſi cauſa po ſtulauerit, fieri oportebit.

De elocutione.

ELocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio.

Quod ait ad inuétionem, intellige ad res inuentas. Nam prius res habere oportet, deinde verba accommodare. Hac efficitur, vt cum quis ornate, diſtincte, aperteq; dixerit, eloquentia merito eſſe videatur. Qui de elocutione ſcripſere, eam quã breuiſſime in duabus partibus conſiſtere dixerũt, in verbis, & ſententiis: id quod ex eius hic definitione poſita, facile intelligi datur. Cęterum nollem Concionatorem in hac parte nimium ſolicitum eſſe. Vaniſſimum enim illorum ſtudium eſt, & ſimul tum laborioſiſſimum, qui præſcripta verba ediſcunt: rem nobis bene meditatam oportet, pręterea ordiné quo tractare ſingula volumus. Et tum ſicut

corpus vmbra sequitur, ita ipsa vltro se offerent verba, iuxta versiculum Horatii in arte poetica.
Verbaq; preuisam rē non inuita sequunt.

De memoria.

MEmoria est firma animi, rerū, & verborum, dispositionisq; perceptio.

Hęc, licet natura maxime constet, multum tamen in ea valere artem, & praeceptionem certum est. Sunt igitur memorię duę, vna naturalis, altera artificiosa. Quę etiam ita inter se mixtæ sunt, atq; coniunctæ, vt sicut naturalis arte seruanda est, ita artificialis iuuanda sit natura.

Naturalis memoria est, quę nostris animis insita est, & in nobis sine multa cogitatione nata.

Artificiosa memoria ea est, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Quippe quæ multa indiget cogitatione, imo nihil æque, vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Huius porr

ró artificii hoc munus præcipuum eſt, vt nó tantum firma, verũ etiam celeri comprehéſione res, verbaq; percipiantur. Relicta igitur naturali memoria, de artificio ſa tantum in præſentia dicamus.

Et hác partem cæteris huius artis partibus latius, prolixiusq; tractare hic placet, quoniam hęc vtiq; huiuſmodi eſt, vt præter eam totus labor, qui impenditur huic ſtudio, inanis fere ſit, niſi cæteræ partes, hac veluti ſpiritu contineantur: hoc ipſum affirmáte Cicerone in prologo de Oratore. Quid (inquit) de theſauro rerũ omniũ memoria dicam, quæ niſi cuſtos inuentis, excogitatisque verbis, & rebus adhibeatur, intelligimus omnia etiam ſi præclariſſima fuerint, in Oratore peritura? Merito igitur aliquantulus in hac parte, maior colocandus labor.

Conſtat autem artificioſa memoria ex locis, & imaginibus. Nam ſicut id quod ſcribitur, cera, aut carta continetur & literis, ſic quod memorię commendandum eſt, in locis tanquam in cera, paginaq; ſi-

gnetur. Imaginibus enim quasi literis rerum recordatio continetur. Quæ tamen res, magnam exercitationem, laboremq; conquirit, in qua omnia quæ sequuntur obseruanda sunt præcepta.

Scribamus ipsi quę facile volumus retinere, hoc est, meminisse.

Si longiora fuerint, quæ sunt ediscenda, ea per partes diuidátur. Diuisa enim per partes facilius memoriæ inhærescunt. Tum apponere notas rebus singulis, quas volumus maxime meminisse, oportebit.

Quæ ediscenda sunt, atque memoriæ mandanda, non magna voce legenda sunt, sed murmure potius meditanda.

Nocte magis, q̃ interdiu maturius excitari memoriam manifestum est, cum ad hoc silétium non parum iuuat, nec foras a sensibus vocatur intentio.

Loca sint mediocri luce, mediocri distantia, & in parte quieta, quantum fieri potest, sita, vt & re & nomine possint imaginum rationi correspondere. Sicutauté

nimia dilatatio, ita nimia compreſſio nocet. Cauendum igitur ne nimium dilatata, fuſa, ac vaga, incerta, anceps, & ignara mens, fluctuet: quod ne cõtingat, oportebit loca, quę ſumpſeris, egregie notare, vt perpetuo nobis hærere poſſint. Nam imagines, ſicut literæ, delentur, vbi nihil vtimur. Loca vero ſicut cera remanebũt.

Plures loci debent eſſe, vt plures imagines collocare poſſimus.

Quintilianus, & Cicero, quintum quemque locum notandum commemorant. Quod nobis aulas, aut cubilia intrã tibus facile fiet.

Locos ordine locatos a ſiniſtra, conſueuerunt qdam, recenſere ad dexteram.

Nunc ad imaginum rationẽ tranſeamus.

IMagines ſunt formæ quædam & notę, & ſimulachra eius rei, quam meminiſſe volumus. Quod genus ſunt (exẽpli gratia) Equi, Leones, Aquilæ, aut aliarum quarumlibet rerum: vt ſi de equitatu, aut

de

de equestri certamine dicturi, de hoc firmam, celeremque habere voluerimus memoriam, equi imaginem in certo aliquo loco collocare oportebit.

Imagines sunt duplices, quædam rerum, quædam verborum. Rerum similitudines exprimũtur, cum ipsorum negociorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum vniuscuiusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur.

Rei totius memoriam, sæpe vna nota & imagine simplici, comprehendimus. Cum autem verborũ similitudines, imaginibus exprimere volemus, plus negocii suscipimus, & magis ingenium nostrum exercebimus.

Facilior est rerum imaginatio, verborum autem difficilior. Oportebit igitur in hac secunda, memoriam naturalem crebro exuscitare, vt vocabulis positis, ipsi nobiscum primo transeamus bis aut ter eundem versum, seu vocabulorum ordinem; deinde cum imaginibus verba

exprimamus: hoc modo naturæ suppe
ditabitur doctrina.

Imaginum quædam facile sunt delebi
les quædam longius manét: paruę enim
res, vsitatę, & quotidianę, facilius memo
ria elabuntur. At vero egregiæ, incredibi
les, ridiculæ, insignes, & nouæ, diutius
manent.

Sint autem similitudines multum co-
gnitæ nobis, & aliquid agentes, cum insi
gni quadam nota, vel pulchritudinis,
vel turpitudinis, aut certe ridiculi cuius-
dam. Ad eas constituendas plurimũ nos
iuuare solent, quæ sequuntur.

Effictio corporum, vt cum sené faci-
mus tremulentum, incuruum, labiis de-
missis, canum.

Notatio affectuum, vt voracé lupum,
timidos lepores, sic læta iuuentus, tristis
senectus, prodiga adolescétia, auarę mu-
lieres, liberales viri, pallida fames.

Etymologia, vt Philippus amator
equorum, Iacobus supplantator.

Cognitio verbi a sono vocis, vt tara-

tantara, hinitus equi, mugitus boū, bombitus apum, grus gruum. &c.

Rerum effectus, vnde cuilibet mensi officia sua assignamus, cuilibet diei suum planetam, vel hebdomadæ exercitium.

Arma, instrumenta, officia, suos indicant authores, vt mola, subula, rastri.

Oppositum sæpe suum contrarium significat, vt testudo pro velocitate, secundum ironiam.

Accidens etiam suum subiectum connotat, vt nigredo Aetiopem, fuscedo Italum, albedo Belgas.

Memoriam aūt potissimū duo saluāt, positio sub ordine, & frequés meditatio.

Ad extremum plures huic arti literas reales adiungunt, quæ multū valent imaginibus adpensæ, seu tanquam notæ iniunctæ. Quæ omnia debet assiduitas exercitationis diligenter experiri.

De pronunciatione.

CVM de quatuor, artis cōcionandi, partibus supra dictum sit, vt de quin

ta, & vltima (pronunciatione ſcilicet) nunc dicamus, oportet.

Pronunciatio eſt vocis vultusq; & geſtus moderatio cum venuſtate.

Ex hac definitione tres pronunciationis partes colliguntur, vox, vultus, & geſtus.

In voce prima illa eſt obſeruatio, qualem habeas: ſecũda quo modo ea vtaris.

Natura vocis duabus ſpectat̃ rebus, quantitate, & qualitate. Quantitate, an ſit grandis, aut exigua. Qualitate, an ſit plena, an exilis, an lenis, an aſpera, an contracta, an fuſa, an dura, an flexibilis, an clara, an obtuſa. Et ſicut bonæ vocis dotes, cura augentur, ita negligentia minuuntur.

Vox igitur ſit modeſta, ſedata, & auditori tamen ſufficiens, ac exaudibilis. Vbi præiudicant, loci quantitas, auditorum multitudo, atq; diſtantia. Omnis autem nimietas vitanda eſt, vt voculatio non nimis expreſſa ſit, cantare enim, & modulari (vt fit in Italia) vitioſiſſimum eſt: nec

ſic depreſſa, vt etiam a proxime aſtanti-bus, vix, aut minime audiatur, Quo vitio in cōcionis principio quidam, & eorum quamplurimi, ſtulte laborant, putantes ad vnguem ſeruare illud Ciceronis in tertio ad Herennium, qui ait: Quam maxime ſedata, & depreſſa voce principia dicemus. Qui enim vocem iubet deprimere, is nec taciturnitatem laudat, nec muſſitare præcipit, ſed dicere vt facile audiať, licet ſedato ſono.

Diſtincta ſit vox, ſingulis literis ſuo ſono pronunciatis, non lingua balbutienti, nec nimium accelerata, non naſo reſonante, tuſſi, ſputo, emunctione, labiorum motu, quaſi faucibus aliquid obſtiterit confuſo murmure, aut quaſi memoria feſelleri ſilentio deformata.

Virilis ſit pronunciatio, a pectore reſonans, non pinguis, ſubdura, exilis, effœminata.

Dulcis ſit, non acerba, & agreſtis, non acutis exclamationibus violenta.

Præuiſa ſit, vt dum præſens ſententia

pronunciatur, proxima oculo, aut mente prouideatur.

Exordium æquabili voce. Narratio punctuata, & rerum, ac perſonarum proprietates repreſentante, recitanda eſt.

Confirmatio, & confutatio adauctiore ſono, cum quadam honeſta varietate.

Si autem iocoſus quiſpiam incidat ſermo, eum cum parua, prudentiq; riſus ſignificatione, oſtendemus.

Concluſio, virili vultu, voce tonanti, commutationibus crebris, & debita celeritate proferatur.

Commiſerationem vero, voce humili, & ſono inclinato, crebris interuallis, luctuoſo plangore, mœſto, & conturbato vultu proferamus.

Extrema in concione, vno ſpiritu continenter multa dicamus, vt auditoris animum quamuehementiſſime moueamus.

De vultu.

DOminatur maxime vultus in cōcione. Nā hoc ſupplices, hoc minaces,

hoc blandi,hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti,hoc submissi sumus, hoc pendent homines,hunc intuentur,hunc spectant, etiam antequam dicamus, hoc quosdā amamus,hoc odimus,hoc plura intelligimus,hic est sæpe pro omnibus verbis. Sed in ipso vultu plurimum valent oculi,per quos maxime animus emanat, vt citra motū quoq; & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubilum ducant. Quinetiam lachrimas his natura mentis indices dedit,quę aut erumpunt dolore, aut lætitia manant.

Pronunciandum igitur, vultu quam modestissimo,non verecundo,non timido,non mœsto, & etiam arroganti, vel audaci.

De gestu.

GEstus fit recto corporis statu, æquis pedibus,facie,oculisq; secūdum naturam rectis:non facie humiliter deiecta, nec arroganter supina, nec in latus rustice inclinata,nec conniuentibus compres

fisue oculis.

Manus sint nec immobiles, nec vt leuium histrionũ nimis, ac indecore gesticulantes, sed rem grauitate quadam ostẽdent, & quod vultus aduersatur, ipsæ repellant. Cauendũ ne gestu ad latera verso, alterius lateris auditores, vocem parum concipiant.

Vitiosi gestus sunt, suspicere, & tacẽdo intueri laquearia, perfricare faciem, crebro digitorum, labiorumq; motu commentari, infringere articulos, supercilia corrugare, manus intueri, simulare solicitudinem, & cætera id genus deformia.

Omnia igit̃ hæc maxima cura in pronũciatione obseruanda, quoniam habet pronunciatio miram quandam in Concionibus vim, & potestatem. Nam non tam refert, qualia sint, quæ intra nos met ipsos composuimus, q̃ quomodo efferantur. Ita enim quisq; vt audit, mouet̃.

Affectus siquidem omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, totiusq; prope corporis habitu inardescant.

Hæc

Hæc tamen omnia, tria nobis copiosissime subministrabunt, Ars, scilicet, & optimorum imitatio, ac exercitatio indefessa.

De materia artis concionandi.

CVM superius de concionandi arte, deq; partibus eius dixerimus, quæ eius sit materia hoc loco dicendum. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & facultas, quę conficitur ex arte, versatur. Vt si medicinæ materiam dicimus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur. Item quibus in rebus versatur ars, & facultas concionandi, eas res materiam artis concionandi nominamus. Has autem res alii plures, alii pauciores existimauerunt. Nos autem (qui omnes ferme, qui de hac re scripsere, vidimus) tribus in generibus rerum, versari Concionatoris officium, ratione colligimus, Didactico, scilicet, demonstratiuo, & deliberatiuo.

Didacticum genus est, quod positum

in dubitatione, quandam habet in se facultatem docendi, qua apte certoq; de fide, & religione Christiana docere possimus. Didacticos enim græce, idem est, quod latine, habilis, idoneus, aptus, & appositus ad docendum.

Demonstratiuum genus est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ, aut rei, aut facti laudem, vel vituperationé, cum amplificatione.

Deliberatiuum genus est, quod positũ in consultatione, habet in se suasionem, & dissuasionem.

Omnis igitur erudita Concio, siue ad doctrinam fidei, & religionis, siue ad formandos mores pertineat, siue historica sit, siue aliquid commendare velit, potest cogi in suum rhetoricum genus.

Docturus itaq; aliquid exacte, Concionem iuxta Didactici generis præcepta, instituet.

Historice traditurus, aut commendaturus aliquid, assequatur genus demonstratiuum.

Formaturus mores ſuadendo, aut diſ-ſuadendo, locis generis deliberatiui vtatur: quo autem pacto hoc fieri oporteat, oſtẽdemus inferius ſuis locis, cũ de ſacra ipſa Concione, eiusq́ partibus, agemus.

Vides autem nos ex Rhetorica, (quoniam ratio concionandi, illius artis quædam vel pars, vel imago eſt) quædam concionum genera mutuatos eſſe. Quare mirari poſſet aliquis, cur non omnia cauſarum genera, inde (quod alii quidam fecerunt) ad Concionatores etiam tranſtulerim. Ego vero iudiciale genus prætermiſi, quoniam genere iudiciali vtimur in litibus, & controuerſiis. Et non eſt huius in ſacris concionibus creber vſus. Et ſi commode tamen eo vtimur in concionibus de lege, & Euangelio, vbi per legẽ damnamus hominem, Euangelio autem reſtituimus in gratiam. Item in controuerſiis, & diſputationibus, cum hęreticis, de libero arbitrio, de purgatorio, de ſacramẽto Euchariſtię, de Anabaptiſmate. &c. Exempla ſunt, vbi Chriſtus contendit cũ

Scribis, & Phariſeis paſſim apud Euan-geliſtas. Verum in his etiam, commode videbam cōtentiones concionum, in Didactico genere poſſe complecti, maxime cum non tam vtatur Concionator locis dicanicis, ſed magis authoritate ſcripturæ pugnet, ad quam locos didacticos, adhiberi (vt infra oſtendemus) oportebit. Et alio quodam modo litigare Concionatorem decet, quam Oratorem in foro. Hanc habeat curam præcipuam, vt plane, & præcipue doceat, vt conſciētias diligentiſſime muniat: id non poteſt effici, niſi certiſſimis, & planiſſimis ſcripturę teſtimoniis, nec valēt hic coniecturæ, aut ſtrophę, quæ ſæpe plurimum Oratori in ciuilibus cauſis proſunt.

Vnde hæc ars potiſſime laudem conſequatur.

ARtis concionandi maxima laus eſt, celare artem: ne ficta concio iudicetur, & comparata, artificii ſignificādi, in-

geniiq; vẽditandi,& memoriæ ostenden dẹ causa. Et maximam vtiq; laudem con sequetur, si sacra Concio arte confecta, ta lis sit, qualis a Plutarcho describitur: Vi ri (inquit ille) ciuilis eiusmodi debet es se oratio, vt neq; recens, & theatralis, tan quam ostẽtantis cuiuspiam, & mollibus simul, & floridis verbis veluti innecten tis serta, videri possit, neq; exquisitis cu riose commentis, & duris ambitibus ex amussim, & ad perpendiculũ exacte com posita: verum, vt a Musicis probe insti tutis, fides tractãtur leniter, atq; placide, non vi, atq; impulsu concutiuntur: sic & in eorum, qui reipublicæ consulunt, ac prẹsunt oratione, existere debet nõ astus, non caliditas, non propriе laudis arro gantia: quin contra potius oratio ciuilis, plena sit ingenuitatis, præ se ferat verita tem, & simplicitatem, gratificandi, & per suadendi modum metiatur honesto, idq; grauibus aptisq;, & idoneis tum verbis, tum sentẽtiis efficiat. Admittat historias, fabulas, trãslationes, quibus maxime au/

ditores mouentur, modo id apte & mo- deste efficiatur. Si talem vero Plutarchus prophanam vult esse orationem, quid de Christiana nobis concione dicendum? At temperandus omnino in ea est sermo, vt nihil minus, q̃ arte constructus videatur.

De opere, seu instrumento huius artis.

INstrumentũ artis concionandi (quod alii opus artis appellant) est ipsa ora- tio, seu sacra Concio, quod ita persuade- ri solet: Quoniam omnis facultas instru mento vtitur ad faciendum quod potest, etiam oratoriæ facultatis aliquod erit in strumentum. Hoc autem est oratio, cuius sex sunt partes, exordium, siue procemi- um, narratio, partitio, siue diuisio, con firmatio, reprehensio, quæ & confu tatio dicitur, postremo perora- tio. De quibus omnibus se- cundo Tractatu dicemus.
Et hæc de ipsa concio- nandi arte dicta sufficiant.

DE CONCIONATORE.

CONCIONATOR, est vir bonus, dicendi peritus, authoritate superioris Ecclesiastico pulpito præfectus.

Tria vtiq;, hęc complectitur definitio, quę necessario tamen cuilibet Christiano Concionatori, inesse debent. Vir (inquit primo) bonus sit Concionator: quod quidem adeo receptum est, vt & prophano Oratori, ab omnibus, hoc ipsum tribuatur: ita, vt Menandri sit sentētia, mores dicētis esse, qui persuadeant, non orationem. Sed reuera vtrunq; (Plutarchus ait) est, quod rem efficit, hoc est, persuadet, mores nimirum & oratio, quod quidem & ita declarat. Nam sicut nauis (inquit) dirigitur non a gubernatore dumtaxat, sed clauo quoq; & vt eques, qui in girum equum versat, id non facit absque fręno: ita Ciuitas Oratoris quidem vita regitur, & moribus, sed nō sine oratione, nempe qua veluti aliquo clauo, & fręno vtatur, vt per quam vnam suadeat, affi-

ciat, flectat, ducatq; multitudinem. Vnde & merito ipsa instrumentum intelligat. Si principes ergo artis rhetoricę omnes, vtrunq; (morum, scilicet, bonitatem, & dicendi peritiam) in suis requirunt Oratoribus, quid nobis de Christiano nostro Oratore sentiendum, dicendumq;?

Authoritate præterea superioris, Concionator, ecclesiastico pulpito debet esse præfectus: quoniam, vt Paulus ait, Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?

Talem tamen superior, huic exercēdo officio, præponere debet, qui priores duas cōditiones, habeat. Verum nescio qui fiat, vt cum manuum opificium exercere nulli liceat, nisi diu didicerit, ad concionandum admittunt omnes sine delectu. At Paulus præcipit, vt sit Episcopus ad docendum idoneus. Talis autem, is tantum erit, qui sententiam religionis recte tenet, & in vita, doctore Spiritusancto, vim ejus expertus est.

Cum igitur sit Cōcionator vir bonus, dicendi peritus, iam vt fieri non potest,

vt citra virtutem, & omnis honesti, iustiq; disciplinam, sit vir bonus: ita quoq; fieri nō potest, vt absq; multarum rerum cognitione, sit dicēdi peritus. Absolutam ergo quandam rerum cognitionem, vt arma ad manum habere, & disciplinarū ferme omnium scientia, succinctus esse, debet, accedente verborum, figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi vsu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia, atq; decore. Sed plurimū ex his valet animi præstantia, q̄ neq; metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium authoritas vltra debitam reuerentiam tardet. Nam vt abominanda sunt contraria his vitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ: ita citra constantiam, fiduciam, fortitudinē, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit, velut si des arma timidis, & imbellibus. Sunt & naturalia (quę tamen cura iuuantur) instrumenta, vox, latus, decor, quæ quidem tantum valent, vt frequenter famam ingenii faciant.

Quæcunque igitur res inciderit, hominum saluti necessaria, quæ sit dictione explicanda, eam qui prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicet, cũ quadam actionis etiam dignitate, is solummodo Concionatoris nomine dignus, censebitur. Et concionator vtique re ipsa erit, si iis, & morum probitas, & superioris authoritas, accesserit.

De officio, fine, & opere Concionatoris.

OFFICIVM præterea Concionatoris est dicere apposite ad persuasionem: finis vero persuadere dictione.

Inter officium autem, & finem, hoc interesse, ait Cicero, quod in officio quid fieri: in fine, quid officio conueniat, consideratur: vt Medici (inquit) officium esse dicimus curare ad sanandum apposite: finem vero, curatione sanare. Ita cum Concionatoris quid officium, & quid finem esse dicimus, id quod facere debet, officium esse intelligimus: illud autem

cuius causa facere debet, finem appellamus.

Animaduertendum sane hic est, quod in definiendo tum officio, tum fine Concionatoris, alterum cum altero commiscetur, atq; coniungitur, & recte quidem. Nam, vt officiũ omne ad finem spectat, ita finis contra ad officium refertur. Ergo cum officium definit Cicero, quod est, apposite dicere, protinus subiungit, ad persuasionem: hoc est finem officio anectit. Rursus cum finem definit persuadere, itidem mox addit, dictione, officium, scilicet, cum fine cõmiscens. Nec id quidem abs re. Nam persuadetur multis rebus, vt testibus, pecunia, gratia, dignitate, & affectu etiam ipso, quo vel recordatio meritorum cuiusq;, vel facies aliqua miserabilis, vel formæ pulchritudo sentẽtiam dictat sine voce. Quod cum fit, non magis Oratoris est, quã alterius cuiuspiam. Solius autem Oratoris est, persuadere dictione. Sicuti Medici officiũ est, sanare, non quomodolibet, puta aut incantatione, aut li/

gaturis, sed curatione, hoc est, arte me/dendi.

Cum suo igit Concionator probe functus officio fuerit, nempe vt apposite dixerit ad persuasioné: tria eius inde opera sequentur, docere, scilicet, delectare, & mouere. De qbus Augustinus libro quarto de doctrina Christiana, elegantissime in hunc modum dicit. Dixit quidam vir eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Quorum trium docere (inquit) est necessitatis: delectare suauitatis: flectere victoriæ. Horum item illud, quod primo loco positũ est, in rebus ipsis constitutum est. quas dicimus: reliqua duo in modo docendi ea quæ dicimus. Vnde si quis etiam delectare vult eũ cui dicit, aut flectere, non id quocunque modo dixerit, faciet: sed interest quomodo dicat, vt faciat. Sicut est autem, vt teneatur ad audiendum, delectandus auditor: ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris: ita

flectitur, si amet, quod polliceris, timeat, quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid lętandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ob oculos dicendo constituis: fugiat eos, quos cauendos terrendo proponis: & quicquid aliud grandi eloquētia fieri potest ad commouendos animos auditorum, non quid agendum sit, vt sciant: sed vt agant, quod agendum esse iam sciunt. Docere ergo (inquit) est necessitatis, delectare suauitatis, flectere victorię. Ideo autem victorię, qa fieri potest, vt doceat auditor, & delectet, & tamē non assentiat. Oportet igitur eloquētem non solum docere, vt instruat: & delectare, vt teneat: verum etiam flectere, hoc est mouere, vt vincat, id est, psuadeat. Hęc ita ex Augustino ad verbum, præter pauca admodū, quibus nostrum primum terminamus tractatū, vt ad secundū (vbi maior est difficultas) perueniamus, transeamusq;.

Finis Tractatus Primi.

TRACTATVS SECVNDVS de sacra Concione.

CVM priori iam tractatu, de Concionandi arte, deque eius artifice Concionatore, egerimus: vt de sacra Concione hoc secūdo dicamus, promissus ordo nos admonet. De qua illud primo se offert dicendum quid sit.

Sacra Concio est, excogitata, & apposita cum amplificatione, ad docendum, & persuadendū de religione, dictio quædam, seu oratio.

Sacrę Concionis partes sunt sex, exordium, narratio, diuisio, siue partitio, confirmatio, confutatio, & peroratio, vt ex quibus sacra ipsa Concio integratur, & constituitur, de quibus omnibus per ordinem dicemus.

Prius tamē q̄ de iis singulis dicamus, illud monendum, quod principium, seu exordium conciliat auditores, conclusio mouet, cæteræ partes docent, vniuersæ delectant.

Illud deinde non prætereundum, sed prudenter considerãdum, quod facturus Concionem, præmeditari debet coram quibus, quid, qualiter, qua audientium opinione, quo loco, quo tẽpore concionandum sit, vt secundũ horum rationes, temperanda sit Concio. Si mores eorum coram quibus concionandum est cognoueris facile tibi sumere poteris principiũ seu exordium dicendi: si scias quid dicendum sit, iam ipsa tibi sacræ scripturæ lectio, hoc est, narratio nota erit: si qualiter, vtriq; rectius diuides, & sic de cæteris cætera.

De exordio.

EXordium est principium Concionis, per quod animus auditoris constituitur, vel apparatur ad audiendum.

Illud etenim vnde Cõcionẽ incipimus, si aptum, & appositũ sit principium, nobis statim animum auditoris idoneum reddit ad audiendum. Id sumitur, vt attentos, vt dociles, vt beneuolos, & vt de

uotos auditores habere possimus, quam uis ad illud ipsum in tota etiam Concio ne debeamus conari.

De partibus exordii.

EXordii, seu principii sacrę Concionis, tres sunt partes. Prima, quę summam causæ, seu totius Concionis complectit, & Gręco nomine cõsueuit thesis, seu thema vocari, quod Latini positum, vel propositum nominant: Officium huius partis est, auditores facere dociles, quoniã eos docet de qua re dicendum sit.

Secũda pars est, inuocatio Spiritussancti, seu supplicatio, qua diuinum imploramus auxilium, quæ vulgari, & vsitato nomine, consueuit appellari salutatio, quoniam salutatione Angelica præuia, per Dei genitricis intercessionem, diuinũ impetramus fauorem. Officiũ huius partis est, auditores facere deuotos, & diuinorum munerum capaces.

Tertia oars est, quæ Procemion Græ

ce appellatur, id est, præludium, a Musicorum consuetudine tractum, qui ante cantilenam inchoandam, solent artificio sum apparatũ ostẽdere. Nam pro, idẽ est, quod præ, & œme; cantilena, id quod nos præfationem dicere possumus. Officium huius partis est, attentione, & beneuolentia nobis animos auditorum conciliare.

Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad res christianas, ad salutẽ animæ, ad auersionem diuinæ iræ, ac Dei omnipotentis placationem, & votorum nostrorum expletionem pertineãt, & si verbis excitantibus hortabimur, vt attente audiant.

Beneuolentia captatur a nostra, ab auditorum, ab aduersariorum persona, & re ipsa, cum nostra sine arrogantia, cætera vero citra adulationem sapienter laudamus: cum inimicorum odium, inuidiam, contentionem mouebimus (inimici sunt, propria caro, mundus, dæmon, &

mali homines) Et cum rem ita proponimus, vt ab eo quod odit, ad id quod diligit, auditoris animus traducatur. Hæc omnia insinuatio per dissimulationē occulte agit, interiectione verborum ad mouendam beneuolentiam aptorum.

Procemium, seu præfatio, id est, exordii vltima pars, ex corde materiæ sumenda est, vt proprie cohæreat cum lectione euangelica, & ex ipsa causa natum videatur, non vulgare, non commune, non nimium apparatis verbis compositum, nō nimis longum. Vt autem hæc omnia possint ad vnguem caueri, tutius erit compositionem procemii (id est huius vltimæ exordii partis) vsq; ad vltimū reseruari.

Pro formatione tamē huiusmodi procemii, nulla certa lex, seu regula dari potest. Et ideo committo cuiusq; industriæ procemia, maxime omnium petenda ab obseruatis circunstantiis, a temporis, a loci oportunitate, a moribus auditorum, ab affectu incidentium causarum. Quisq; hic intēdat proprias ingenii vires. Proœ

mia namq; certis regulis præscribi neque unt. Prima in procemiis esse debet cura Concionatori, vt doctrinæ suæ fidem faciat. Id commode fiet, si pie, si pro gloria Dei, & omnium salute, nullo carnali affectu, vel quorundam odii, vel amoris, se loqui testetur in conspectu Dei.

Procemio adnectet insinuationé, qua, si quid acerbius, aut lenius dicendum foret, excuset. Et hoc miris modis cõfert ad faciendam doctrinæ fidem.

Insinuatio vero est oratio, quæ per dissimulationem, & veluti per circuitioné, hoc est, per ambages quasdam auditoris animum subiens, ipsum ad audiendum parat.

Iam ad primam exordii partem (quã thema appellauimus) redeũdo, animaduertendum, partem illam thema scilicet, idem esse; quod Oratores propositioné appellare consueuere. Propositionem autem Oratores dixerunt, eam sententiam, quæ potissimum tractatur, & ad quã confirmandam adhibentur rationes.

Et ita Cõcionatores, qui ante hoc tem pus docuerunt, hac fere ſunt vſi ratione: priuſq̃ Euãgelium recitarent, generalem aliquam ſententiam propoſuerũt, quam bono nomine thema appellabant. Eam ſententiam deinde per totum ſermonem tractabant, quę proprie propoſitio eſt. Et vix commodius vertas Græcum nomen thema, quam propoſitionem.

Illud igitur idem quod Concionatores hactenus, in electione thematis, ſeu propoſitionis, obſeruare conſueuerũt, & poſt hac ſeruandum omnino cenſeo, vt ſcilicet ex Euãgelio, aut Epiſtola, aut prophetia, quam poſtea recitare, & narrare Concionator debet, vel aliunde (dummodo ex ſacris literis) aſſummat, & deligat ſibi propoſitionem aliquã, quę ſummam cauſæ, ſeu materiæ totius Concionis, complectatur. Et talem in principio Concionis cum à legatione proponat, & lingua vulgari, ſeu materna, quam ſimpliciſſime exponat: ad quam tractandã, ilico Spiritusſancti inuocationem faciat,

(quæ secunda pars exordii est, vt diximus) quam mox prooemium (de quo satis iam) sequat, quod narrationi (si sit) & toti Concioni principium dabit.

Propositio vero illa, seu thema omne, diuiditur, in simplex & compositum: ita vt omnes Conciones distinguere libeat, quod aut simplex nomen aliquod explicent, vt si de iustitia, de religione, de fide, de operibus charitatis, doceas: aut integram aliquam orationem, quam Dialectici compositam quæstionem appellant. Vt si doceas, fornicatores regnum Dei non possidebunt, Religio est donum Dei summum, non paratur nostris viribus. Opera charitatis sunt meritoria vitæ æternæ, & similia.

Sunt autem composita themata dupliciа, quędam enim simpliciter docent, qualia illa sunt, quæ supra posui. Quædam vel adhortantur, vel dehortatur, vt si dicas literas esse discendas, esse amplectendum cælibatum, non esse contemnendũ matrimonium, Charitatis opera non esse

se intermittéda, &c. Tractantur autem huiusmodi Conciones longe alia ratione, q̃ illæ quæ docent tantum, sicut inferius patebit, cum de vsu partium sacræ Concionis, docebimus.

Concionatorum tamen vnusquisque principio diligenter aduertat, & intelligat, (vt supra de inuétione monuimus) ad quod genus causæ, assumptum abs se thema, expectet: quoniam ex hac cognitione tota thematis tractatio pendet, vt de vsu Concionis partium ostendemus. Verum in præsentia illud hic dicendū, & monendum occurrit, generis Didactici, & demonstratiui, duplicia esse themata, simplicia, scilicet, & composita: generis vero deliberatiui, vnicum tantum, videlicet, compositum. Quo autem pacto cognosci possit, ad quod causæ genus, propositum thema (seu simplex, seu compositum) expectet, non est difficile, ex his quæ supra de generibus causarum diximus, iudicare.

Si enim docédum, ad genus Didacti

cum, si laudandum, aut vituperandum, ad genus demōstratiuum, si vero suaden dum, vel dissuadendum sit thema, ad ge nus deliberatiuum, expectabit.

De narratione.

NArratio est rerum gestarum, aut per inde, ac gestarū, expositio. Vt si nar res Euangelium simpliciter, sicut ab Euā gelista descriptum est.

Id enim quod in sacra Concione nar randum venit, est lectio scripturæ canoni cæ, quæ populo recitari debet, quæ non aliunde, q̃ de vetere, aut nouo testamento promenda est, iuxta pręceptum Christi, qui tāquam bonus paterfamilias, de the sauro suo protulit noua, & vetera. Quod dico (inquit) vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædi cate super tecta. Quid autem hoc sit, ex ponit, cum dicit: Ite prædicate Euange lium omni creaturæ. Prophana enim, vt Paulus ait, & vana eloquia, & stultæ sine

disciplina quæstiones, & genealogiæ, & contentiones, & pugnæ legis, & Iudaicæ fabulę, & mandata hominum auersantium a veritate, deuitanda sunt, ne secundũ Hieronymum Sacerdotes Dei, omissis Euangeliis, & Prophetis, videantur Comœdias legere, amatoria bucolicorum versuum verba cantare, tenere Virgiliũ, & eius generis cætera: qualia ego in Cócionibus vidi, vt pro Christi Euangelio, astiludium, & torneamenta, & id genus alia, repræsentarentur.

Lectio Euangelii aut epistolæ canonicæ, siue alia quælibet in ecclesia, & breuiter & clare & verisimiliter recitanda & exponenda est.

Breuis erit, si ex nullo cursu, nullis ambagibus, sed verbis ad rem ipsam tantum necessariis vtentes, ita euangelium epistolam, vel prophetiam enarrabimus vt eius facile meminerit auditor. In quo cauendum est, nobis idem, aut id quod supra diximus, iterum dicamus.

Clara erit, si rei qualitates, verbis il-

las proprie explicantibus significentur, debita pronũciatione ad hoc accommodata, vt auditor facillime accipiat, atq; intelligat.

Verisimilis & credibilis erit, si eius circunstantiæ, sicut negocii natura, & audientium conditio postulat, obseruētur, quantumuis de necessitate salutis sit sacræ scripturæ credendum.

De diuisione.

Diuisio est, rerum de quibus dicturi sumus, breuis enumeratio, vt certas res animo teneat auditor, quibus dictis, intelligat concionem esse perfectam & finitam.

Diuisio debet esse absoluta, pauca, sub distribuenda, ordinata.

Absoluta, vt nihil in ea desit, aut supersit, nullum nisi necessarium assumendo verbum.

Pauca, vt sola sine speciebus genera ita proponat, vt nec species tanquam dissimiles generi permisceat, nec super-

uacua assumens, aut in minutissima diui dens, plura quam satis est membra faci/ens, in eandem incidat obscuritatem, cótra quam diuisio inuenta est.

Subdistribuenda est a generibus simpliciter expositis ad species, cum id causa postulat, singulariter & cómodissime exequendas.

Ordinata sit, vt ita quæq; res dicendo transfigatur, vti per diuisionem fuerit ex/posita, vel vltimo distribuantur, quæ auditor maxime optare videtur.

Diuisio quamuis numero velut lege non sit alliganda, tamen decet eam plus q̃ trium partium numero contineri non oportere. Nam & periculosum est, inquit Cicero, nequando plus, minusue dicamus. Et suspitioné affert auditoribus meditationis, & artificii, quę res fidem abrogat Concionatori.

De confirmatione.

CONfirmatio est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, autorita-

tem,& firmamentum adiungit oratio.

In hoc quod,argumentando, dicit,se parat cõfirmationem a narratione. Nam & ipsa narratio facit fidem,sed non argumentando.Itaq; proprium confirmationis est,argumentando facere fidem.

Aduertendum tamen, q eadem sunt, quibus causam nostram confirmamus, & confutamus : quia contrariorũ est eadem disciplina. Nam in confirmando, nostra probare volumus,in cõfutãdo, redarguere contraria.

Si nostra probari,q̃ quæ sunt aduersariorum redargui,facilius possunt, a confirmatione incipiamus. Sin aliena melius,faciliusq; refelli,a refutatione, omnia illi conferentes initium faciamus.

Aduersarii sunt, dæmones, vitia, homines peruersi, & quicquid non est amicum Deo, testante Christo , qui ait. Qui non est mecum contra me est.

Cæterum cũ confirmatio, sicut & confutatio non peragatur,nisi argumentatione,& in his duabus , confirmatione(in

quam) & confutatione, Cicero ad Herennium dicat, totam spem vincendi, & rationem persuadendi positam esse, vt de argumentatione simul, & argumẽtis hic dicamus oportet. Et primo de argumentis tractandum, quoniam nisi argumenta prius inueniantur, argumẽtatio formari non potest.

Argumentum vero est ratio, rei dubię faciens fidem. Hanc tamen fidem argumentum facere non potest, nisi ipsum in argumentatione sumptum fuerit: quippe quæ sit argumenti per orationem explicatio.

Ostendamus igitur oportet, quo pacto ipsa argumenta a concionatore inueniantur, vt quibus ipse cõmode opportuneq; vtatur in vnoquoq; genere causæ, præsertim quoties quod ad dicendum propositum fuerit, probatione aliqua indigere videbitur.

Inueniuntur autem haud difficile argumenta, si quibus ex locis (vt in quibus veluti latent) ducantur eruanturq;,

compertum fuerit, locus enim sedes est argumenti.

Cæterum loci huiusmodi duplices sunt. Quidam enim ex his dialectici appellantur, vt qui a dialecticis cumprimis traduntur: quidam vero rhetorici, vt quorum vsus etiam num frequentior sit apud Oratores. Contra tamen Christiano accidit Concionatori, quoniam dialecticis locis omnibus vtitur quàm frequentissime, rhetoricis vero, perquam paucis, & si illis tamen frequenter. Dialecticos ergo omnes, & rhetoricos eos quorum in concionibus est vsus, per ordinem tractabimus explicabimusque.

Locorum igitur dialecticorum, quidam ducunt ex his quæ inhærent in ipsa re de qua agitur: alii extrinsecus assumuntur, ab iis quæ remota vocant: alii vero medii sunt.

Locorum qui ducuntur ex his quę inhærent in ipsa re, alii a substantia, alii consequentes substantiam, dicuntur.

A substantia sunt octo, scilicet, a defi-

nitione, a definito, a descriptione, a descripto, a nominis interpretatione, ab interpretato, a proprio, & ab eo cuius est proprium.

Loci qui consequuntur substantiam, itidem, sunt octo, videlicet, a toto, a partibus, a causis, ab effectibus siue ab effectis, a generatione, a corruptione, ab vsibus, a communiter accidentibus.

Loci qui extrinsecus siue a remotis assumuntur, sunt decem, hoc est, ab autoritate, a similibus, a paribus, a proportione, a maiore, a minore, ab oppositis, a repugnantibus, a transumptione, & a transmutata proportione.

Loci tandem medii sunt duo, a coniugatis, & a diuisione. Sed ex his omnibus primus exponendus venit, qui a definitione dictus est.

De locis qui a substantia dicũtur.

A Definitione ducitur argumentum, vt si quæratur an qui vtitur rebus

ecclesiæ vel monasterii sine consensu præ
lati, faciat furtum? Fiatq; huiusmodi ar-
gumentatio, Furtum est contrectatio rei
alienæ inuito domino, sed qui vtitur re-
bus ecclesiæ sine consensu prælati, con-
trectat rem alienam inuito domino, quis
quis ergo vtitur, rebus ecclesię vel mo-
nasterii sine consensu prælati, facit furtũ.
Item si quæratur, an arbor sit animal?
Et in hũc modum argumentationem for
mes, animal est substantia animata sensi-
bilis, arbor autem substantia animata sen
sibilis non est, non est igitur arbor animal.
Locus vtrobique est, a definitione. Maxi-
ma, prioris affirmatiuę argumentationis
est, Cui cõuenit definitio, ei & definitum.
Secundæ vero negatiuæ argumentatio-
nis. Maxima est, Cuicunq; definitio non
conuenit, nec definitum.

A descriptione, argumentum ducitur,
vt si dubium sit, an albedo sit substantia?
itaq; argumentatio formetur. Substantia
est, quæ omnibus subiacet accidentibus,
albedo nullis subiacet accidẽtibus, ergo

albedo substantia non est. Locus, a descri ptione. Maxima, cuicunq; non conuenit descriptio, nec descriptum.

A nominis interpretatione, ducitur argumentum, vt si vertatur in dubium, vtrum philosophię sit studendum? Ad quod probandum talis instruitur argumentatio, Philosophia amor sapientiæ est, atqui sapientiæ esse studendum nemo dubitat, Philosophiæ igitur studendum est. Locus, ab interpretatione nominis. Maxima, Cui nominis interpretatio cõuenit, & ipsum nomen cuius interpretatio facta est.

A proprio deinde ducitur argumentum, vt si quęratur an equus possit mansuefieri? Et sic fiat argumentatio, Omne animal disciplinę capax, mansuefieri potest, equus autem est animal disciplinę capax, ergo equus mansuefieri potest. Locus, a proprio. Maxima, Si cui propriũ alicuius rei conuenit, & id cuius est proprium.

At nunc illud scire debemus, quod

per dictos locos varie argumentari posſumus, nunc ſubiiciendo, nunc prædicando eundem terminum, atq; ipſum etiam, de aliquo nunc conſtruendo, nũc deſtruendo. Tum & conuerſo ordine, totidem modis, verbi gratia, a definito, a deſcripto, ab interpretato nomine, & ab eo cuius eſt propriũ, ſimul & maximas ipſas toties variare: id quod ſtudioſus huius artis facile ex ſeipſo intelliget, alioqui inutilis prorſus, qui huic ſtudio addicat.

De locis qui ſubſtantiam conſequuntur.

EX locis qui ſubſtantiam conſequunt primus a toto dictus eſt. Totum vero multis dicitur modis, namq; & totum dicitur vniuerſale, quod & genus eſt, & totum quod ex partibus integratur, quod & integrale dicitur, & totum in quantitate, & totum in modo, & totum in tempore, & totum in loco: atq; ab omnibus his argumenta ducuntur. Omnes tamen ii modi totius, Concionatori noti eſſe ex

Dialectica debent, & ideo in horum interpretatione, hic nequaquam morandum.

A toto igitur vniuersale, quod & genus est, argumentum ducitur, vt si quæratur, an iustitia sit bona? fiatque argumentatio hoc modo, Omnis virtus est bona, iustitia autem virtus est, iustitia igitur bona est. Locus, a toto, hoc est, a genere. Maxima, Quæ generi adsunt, & speciei.

A toto integrali, ducitur argumétum, vt si quæstio sit, An humanæ res prouidentia regantur? Et talis formetur argumentatio, Mundus prouidentia regitur, humanæ autem res mundi partes sunt, humanæ igitur res prouidentia regunt. Locus, a toto, id est, ab integro, quod partibus constat. Maxima, Quod toti conuenit, & partibus.

A toto in quantitate, ducitur argumentum, vt si ita formetur argumentatio, Si in omnibus est verus vates Apollo, & in hoc verus esse perhibetur, quod dixit: Aio te Aeacida Romanos vincere posse. Locus, a toto in quantitate. Maxima, cui-

cunque totum in quantitate conuenit, & pars.

A toto in tempore, ducitur argumentum, vt si dicamus, Si Deus semper est, & nūc est. Locus a toto in tempore. Maxima, Cuicunque conuenit totum in tempore, & pars.

A toto secundum locum, sic argumentum ducitur, Si vbique Deus est, & hic est. Locus, a toto secundū locum. Maxima, Cui conuenit totum secundum locum, & pars.

A toto in modo, ad suam partē vtique argumentatio non recte procedit, licet contra sic, a parte, scilicet, ad totum, vt, Si quoquo modo mouetur Deus, & simpliciter mouetur: irascitur autem Deus, ergo mouetur: Et si quis pedetentim ambulat, & simpliciter ambulat. In totis vero in quantitate, in tempore, & secūdum locum, contra accidit, Nam in nullo illorum, a partibus ad totum, argumentatio valet. Secus est in duobus prioribus modis totius, nam in illis a partibus ad to

tum recta est argumentatio.

A toto argumentatur Paulus .I. Corint. 6. sic, An nescitis, quia iniqui regnũ Dei non possidebunt? Nolite errare: neq; fornicarii, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.

A partibus quidẽ totius, quod genus est, argumentum ducitur, vt si quæratur, An virtus sit mentis bene compositæ habitus? Et fiat argumentatio hoc pacto, iustitia, fortitudo, temperantia, atq; prudentia, habitus sunt mentis bene compositę, & hæc quatuor vni virtuti veluti generi subiiciuntur, Virtus igitur mentis bene compositæ habitus est. Locus, a partibus totius siue generis. Maxima, Quod singulis inest partibus, id toti inesse necesse est.

A partibus autem, quæ integri partes esse dicuntur, argumentum ducitur, vt si sit hæc quæstio, est ne Rhetorica vtilis? Et formetur argumentatio hæc, Inuentio

vtilis est,& dispositio,& elocutio,& memoria,item & pronunciatio,& hæc quinque Rhetoricæ partes sunt,vt ex quibus integratur,Rhetorica igitur vtilis est.

Tum vero & per destructionem argumentatio procedit , vt si quærat quispiam,num hic,quem seruum esse constiterit,liber sit? Hunc si quis non esse liberum monstrare velit , hic dicet , Si neq; censu,neq; vindicta,neq; testamento, liber factus est,liber non est. At nulla earũ parte liber factus est,non est igitur liber. Locus,a partibus,siue a partium enumeratione. Maxima , Si omnes partes a re qualibet abiunctæ fuerint , & totum necessario abiungetur.

A parte ad totum argumentatur Paulus ad Galatas.5. hoc modo, Testificor autem rursus omni homini circunciden ti se,quoniam debitor est vniuersæ legis.

A causis præterea argumenta ducunt, vel ab efficiente,vel a materiali,vel a formali,vel finali.

Ab efficiente igitur causa argumentum

ducitur, vt si quis iustitiam naturalem es
se ostēdere voluerit, & dicat hoc modo,
Congregatio hominum naturalis est: ho
mo quippe naturaliter ciuile animal est.
Iustitiam vero hominum fecit congrega-
tio: Iustitia igitur naturalis est. Locus, a
causa efficiente. Maxima, Quorum effici-
ens causa naturalis est, ipsa quoq; natura
lia sunt.

A materiali causa ducitur argumentū,
vt si quis Mauros non habere arma con
tendat, idcirco, ꝙ ferrum eis desit. Vel
hoc modo, Ferrum non est, igitur gladi-
us non est. Locus, a causa materiali. Ma-
xima, Si non est causa materialis, neque
ipsa quæ ex ea conficiuntur, esse possunt.

A formali causa ducit argumentum,
vt si quis probet Dædalum non potuisse
volare, quoniam nullas naturali forma
pennas habuisset. Locus, a causa formali.
Maxima, Tantum vnumquodq; potest,
quantum forma eius naturalis ꝑmittit.

A fine, siue à causa finali, argumentum
ducitur, vt si sit propositū, An iustitia bo-

na sit, fiatq; hoc modo argumentatio, Si beatum esse bonũ est, & iustitia bona est. Hic est enim iustitię finis, vt si quis secundum iustitiam viuat, ad beatitudinẽ perducatur. Locus, a fine, siue a causa finali. Maxima, Cuius finis bonus est, ipsum quoq; bonum est.

Scire pterea debemus, quod ex ipsis causis latior patet argumẽtandi cãpus.

Ab efficiente quidem causa arguere possumus statuam cõmendabilem esse, quia Praxiteles eam fecerit, aut Phidias, aut Polycletus. Sic cõmendabiles sunt leges, naturalis, scripta, & euangelica, quod Deus eas fecerit, ciuiles seu politicæ, quod homines sapientissimi & prudentissimi, & a Deo illuminati & adiuti, eas sanciuerunt & ordinauerunt: Canonicæ, quoniam sanctissimi patres, & magno cum consilio, simul & spiritusancto illustrati, eas condidere.

A materia vero res preciosas aut vtiles esse, quippe quod tela serica preciosior sit lanea, & lanea item linea. Hinc sci

entia de anima honorabilior ab Ariſtote le dicta eſt cętera quauis de natura parte.

A forma autem res item, & dignas & minus dignas eſſe, vt hominem, quod rationale animal ſit, digniorem quolibet animali.

A fine, res bonas ſiue vtiles eſſe, vt exempli cauſa, liberales artes, quod bonos & vtiles habeant fines.

Ab effectibus quoq; argumēta ducuntur. Verum ad hoc ipſum ſcire oportet, duplicem eſſe cuiuſlibet effectus cauſam: neceſſariam: vt ſine qua effectus eſſe non poteſt: & ſufficientem, quæ certe huiuſmodi eſt, vt ſi adſit, impoſſibile ſit effectum non eſſe.

Ab effectu itaq;, ad cauſam neceſſariã ita argumētari poſſumus per conſtructionem, Gladius eſt, ergo ferrum eſt: & domus eſt, ergo intritum eſt, & lapides & ligna. Locus, ab effectu ad cauſam neceſſariam. Maxima, Poſito effectu, ponitur & eius neceſſaria cauſa.

Ab effectu vero ad cauſam ſufficiētem

per destructionem potius, q̃ per constru⸗ctionem formanda argumentatio, quan⸗do construendo argumentationem, non semper euenit, quod inferre volumus. Vnde nõ recte sequitur, Hic interiit, ergo iugulatus est. Siquidem id euenire posset alio quouis casu, aut letali morbo corre⸗pto alicui. Destruendo tamen ratum est, quod infertur, vt non interiit, ergo iugu⸗latus non est. Item, Lumen Solis non est, ergo eius lux non est. Locus, ab effectu ad causam sufficientem. Maxima, Remoto effectu causæ sufficientis, remouetur & ipsa causa.

Ab effectibus argumentatur Christus Matthæi. 7. cum ait. A fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Item, Nõ potest arbor mala bonos fructus face re, neq; arbor bona malos fructus facere.

A generatione, argumentum ducitur hoc modo, Assuefatio ad virtutem bona est, igitur virtus bona est. Locus, a gene⸗ratione. Maxima, Cuius generatio bona

est, ipsum quoque bonum est.

A corruptione vero ducitur argumentum, vt dessuefatio a vitio bona est, igitur vitium malum est. Locus, a corruptione. Maxima, Cuius corruptio bona est, ipsum quod corrumpitur, siue quod corruptum est, malum est.

Sane sciẽdum, ꝙ quoties a corruptione argumentamur, prædicatum consequentis contrarium, seu oppositum esse debet prædicato antecedentis. Quod tamen nõ ita euenit in loco a generatione.

Ab vsibus, siue ab vsu, argumentũ ducitur, si ita argumentatur quispiam, Equitare bonum est, igitur equus bonus est. Locus, ab vsibus, siue ab vsu. Maxima, Cuius vsus bonus est, ipsum quoque bonum est.

Ab vsibus argumentatur Paulus ad Roma. I. cum ait, Immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam.

A communiter accidentibus argumenta ducuntur, quoties ea sumuntur, acci-

dentia, quæ relinquere subiectũ, vel non possunt, vel non solent: Vt si quis hoc modo dicat, Sapiẽtem non pœnitet, pœnitentia enim malum factum sequitur. Quod quia in sapientem non cadit, ne pœnitentia quidem. Locus, a communiter accidentibus. Maxima, Cui non inest aliquid, ei nec illud, quod illius est consequens, inesse potest. Rursus construendo, vt, Pluit, ergo vapores in sublime leuati sunt. Locus, a communiter accidentibus. Maxima, Cui inest aliquid, ei & illud quod illius est consequens, inesse debet.

A communiter accidentibus argumentatur Christus Matth. 16. hoc pacto, Facto vespere, dicitis serenum erit, rubicundum est enim cœlum: & mane, Hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum.

De locis qui extrinsecus sumuntur.

EXpositis locis intrinsecis, restant dehinc exponendi, qui licet extrinsecus

fumpti, argumenta tamen fuppeditant: quorum primus eft a rei iudicio, fiue ab authoritate.

A rei iudicio, fiue ab authoritate, argumentum ducitur; vt fi dicamus, Præter firmamentum effe planetarum orbes feptem: quoniam id ita Aftrologi doctiffimi, & in Aftrologia fapientes, penitusq; eruditi iudicarint. Vel fi dicamus, per internam animi concupifcentiam vxoris alienæ, adulterii peccatum committi: quoniam Chriftus hoc ipfum dicit. Locus, ab authoritate, fiue à rei iudicio. Maxima, Quod omnibus, vel pluribus, vel fapientibus hominibus videtur, ei contradicere non oportet.

Sane hic locus etfi per alias quoque complures difciplinas vfum fuum præftat, in Theologia tamen is præcipue fpectatur, obferuaturq;. Et ideo nullus tam vfui debet effe Concionatori locus, nec frequentior, q̃ hic. Ab ifto enim folo firmiffima, & fideliffima, hoc eft, quæ negari non poffunt, (in Concionibus) ducun

tur argumenta.

Ab autoritate argumentatur Paulus ad Titum. I. in hunc modum, Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos duriter, vt sani sint in fide &c.

A similibus deinde, siue a simili argumentum ducitur, vt si dubitet. An homini proprium sit bipedem esse, & talis argumentatio formetur, Similiter inest equo quadrupedem esse, vt homini bipedem, at non est equo quadrupedem esse propriũ, igitur nec homini esse bipedẽ, Locus, a similibus, Maxima, De similibus idem est iudicium. Sane hoc loco vsus est diuus Paulus, cum in hunc argumentatur modum, Si Christus mortuus resurrexit, & nos mortui resurgemus. Vnde errare conuincuntur, qui hunc locum vno pede claudicare dicunt, quod (vt aiunt) fallat plerunque adducta similitudo. Verum id quoties accidit, non iam

similitudine, sed potius a dissimilitudi-
ne erroris sui causam habet. Quapro-
pter Quintilianus huic precipue loco iu-
dicium adhibendum monet, Solent e-
nim (inquit) nos fallere plerunq; simi-
litudinum species, ideoq; adhibendum
est his iudicium.

A similibus argumentatur Iacobus e-
pistola sua canonica cap. 5. hoc pacto,
Ecce agricola expectat preciosum fru-
ctum terræ, patienter ferens donec acci-
piat temporaneum, & serotinum: patien
tes igitur estote & vos, & confirmate cor
da vestra, quoniam aduentus domini
appropinquabit.

A paribus argumentum fit, si ita pro-
ponatur, Si cui in animo est Demosthe-
nem laudare, cur & non Tullium lauda-
bit, cum alter alteri par sit? Nempe quan
tus in eadem persuadendi arte vnus, tan
tus & alter. Locus, a paribus. Maxima,
Parium idem est iudicium.

A paribus argumentatur Paulus. I.
Corinth. 9. cum ait, Nunquid non habe

mus potestatem, mulierem sororem circunducendi, sicut & cæteri apostoli & fratres domini, & Cephas? Aut ego solus & Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi?

A proportione argumentum ducitur, vt si quæratur, An sorte eligendi sint in ciuitatibus magistratus? dicimus, minime, quia nec regendis nauibus sorte præficitur gubernator. Locus, a proportione. Maxima, Quod in vnaquaq; re euenit, id in eius proportionali euenire probabile est.

A maiore argumentum ducitur, si ita dicas: Non potest Rex arcé, aut vrbem expugnare, ergo nec miles. Item, si non licuit Herodi habere vxorem viri alieni, igitur neq; fratris. Locus, a maiore. Maxima, Si id quod magis videtur inesse, non inest, nec id quod minus videbitur inesse, inerit.

A maiore argumentatur Christus Ioan. 15. quando inquit, Non est seruus maior domino suo: si me persecuti sunt, &

vos persequentur: si sermonem meũ ser uauerunt, & vestrum seruabunt. Item Ioan. 13. Si ergo ego laui pedes vestros, dominus & magister: & vos debetis alter alterius lauare pedes.

A minore vero conuerso modo argumentum ducitur, vt, Si quilibet vel gregarius miles potest expugnare, aut arcẽ, aut vrbem, & Imperator. Item, si Scipioni priuato licuit Caium Gracchum, mediocriter Reipublicæ statum labefactantem, interficere, quanto magis Consulibus licuit persequi, ac demum vltimo afficere supplicio Catilinam, terras cęde, atq; incendio vastantem! Item, Si feræ diligũt partus suos, quanam in liberos nostros vti diligentia debemus? Locus, a minore. Maxima, Si id quod minus videt inesse, inest, & id quod magis videbitur inesse, inerit.

A minore argumẽtatur Paulus ad Hebræos. 9. cum ait, Si enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emũdationem

nem carnis, quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundauit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſeruiendum Deo viuenti?

Hos locos a maiore, ſcilicet, & minore, Cicero, & Quintilianus vocant a comparatione maiorum, & minorum.

A comparatione quidem maiorum: vt, Si quis ſacrilegium, aut peculatum committit, & furtum committet.

A comparatione vero minorum, vt, qui facile, ac palam mentitur, idem & peierabit.

A tranſumptione ducitur argumentũ, vt ſi dicamus, Dialectica vtilis eſt ad omnem methodum, igitur ad omnem ſcientiam vtilis eſt. Locus, a nominis tranſumptione. Maxima, Quicquid alicui cõuenit ſub nomine metaphoricos ſumpto, eidem conueniet & ſub nomine proprie ſumpto.

Sane hoc loco Philoſophi nõ modo vtuntur interdum, cęteriq; ſcriptores, ſed

& ſacræ literæ eo plenæ ſunt, ac ſcatent propemodum: vt, ſi Leo rugiens fugien dus eſt, & diabolus fugiendus eſt. Item, ſi Chriſtu s Leo eſt, & Rex eſt. &c.

Ab oppoſitis vero toties argumenta ducuntur, quoties inter ſe aliqua opponi dicuntur. Opponunt autem modis qua/tuor. Aut enim contrariæ, vt, album, ni/grum: aut priuatiuæ, vt, iuſtum, iniuſtũ: aut relatiuæ, vt, dominus, ſeruus: aut cõ tradictoriæ, vt videre, non videre.

A contrariis igitur argumentum duci/tur hoc modo, Si bona eſt ſanitas, ægri/tudo mala eſt. Vel ſi eſt aliquod animal ſa num, idem ægrum non eſt.

A priuatiuis ducitur argumentum, vt, Si iniuſtitia fugienda eſt, ſequenda eſt iu/ſtitia. Vel ſi quid videns eſt, idem profe/cto non eſt cœcum.

A relatiuis autem ducitur argumentũ, vt, Quiſquis pater eſt, filium habeat ne/ceſſe eſt. Vel ſi quis pater eſt alicuius, eius filius non eſt.

A contradictoriis ducitur argumen/

rum, vt, Si quis est videns, idem iam nōn est non videns. Locus, ab oppositis. Maxima, In contrariis, priuatiuis, relatiuis, & contradictoriis, opposita sibi conueniri non possunt. In relatiuis insuper, alterum, sine altero esse non potest.

Ab oppositis argumētatur Paulus ad Galatas. 5. vbi ait, Spiritu ambulate, & desideriā carnis non pficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, Spiritus autem aduersus carnem: hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunq; vultis, illa faciatis. Manifesta sunt autem opera carnis: quæ sunt, fornicatio, immūditia, impudicitia. &c. Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia. &c.

A repugnantibus, siue a disparatis, argumentum ducitur, vt si ita dicamus, Homo est, igitur lapis non est. Locus, a repugnantibus, siue a disparatis. Maxima, Quæ sibi repugnant, hæc neutiquā conuenire possunt.

A repugnantibus argumentatur Chri-

stus Ioan. 15. cum ait, Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quęcunque audiui a patre meo nota feci vobis.

A transmutata proportione ducitur argumentum, vt si ita dicamus, Sicut octo ad quatuor, ita sex ad tria: quippe quod vtrobique dupla sit proportio: Ergo sicut octo ad sex, ita quatuor ad tria: quæ numerorum ad seinuicem habitudo, proportionem vtrobique constituit sesquitertiam. Octo enim sex superat binario, quę tertia pars est senarii. Itidem & quatuor tria, vnitate, quæ & ipsa pars est tertia ad tria siue ad ternarium. Hinc & transmutata proportio dicitur, quod ab vna in aliam quasi transitus fiat. Locus, a transmuta proportione. Maxima, Si vt primum ad secundum, tertium se habeat ad quartum: & vt primum ad tertium, secundum se habet ad quartum.

De locis mediis.

MEdii loci dici videntur, quoniam in his argumenta neq; extrinsecus omnino, neq; ab his quæ inhærent in ipsa re de qua agitur, petuntur. Hi autem sunt duo (vt superius diximus) videlicet a coniugatis & a diuisione.

A coniugatis ducitur argumentũ hoc pacto, Iustitia bona est, ergo qui iustus ẽ, bonus est. Item, prudẽter agit, ergo prudens est. Locus, a coniugatis. Maxima, Si vnum coniugatorum cuipiam conuenit, & reliquum.

A coniugatis argumentatur Salomon Sapiẽtię.6. vbi ait, Potẽtes potenter tormenta patientur. Et Christus Matth.21. cum inquit, Malos male perdet.

A diuisione ducuntur argumenta, tum per negationem, tum per partitionem.

A diuisione per negationem argumentum ducitur, vt si quæratur, An vlla origo temporis fuerit? Et argumentatio formetur hoc modo, Tẽpus aut originem habet, aut non habet, Sed quia mundus æternus est (id disciplinæ gratia conce-

datur) tempus quoq; ęternum erit: quippe quod mundus sine tempore esse non potuerit. Quod vero æternum est, origine omnino caret: tempus igitur originē non habet. Item, hoc pacto. Tempus aut originem habet, aut nō habet; sed si tempus habet originē, non fuit semper: Tempus autē habet originem, fuit igit, quando non fuit tempus. At qui fuisse, temporis est significatio: fuit igit tempus, quando non fuit tempus: quod fieri prorsus impossibile est; non est igitur vllū principium temporis: ergo tempus origine caret. Locus, a diuisione. Maxima, Condiuidentium vno sublato, alterum manet, & posito altero, tollitur reliquum.

A diuisione tandem per partitionem, ducitur argumentum, vt si quęratur, An canis substantia sit, & talis formetur argumentatio, Latrabile animal substantia est, Belua marina substantia est, sydus itē cœleste substantia est. Hæc autem tria canis nomen significat, est igitur canis substantia. Item, Aut sanus est, aut æger, sed

sanus non est, igitur æger. Vel sic, æger non est, igitur sanus est. Vel ita, sanus est, igitur æger non est. Vel hoc modo, Aeger est, igitur sanus non est. Et hæc de argumentorum locis Dialecticis dixisse sufficiat. Qui quidem maxime in docendo Concionatori vsui erunt, (de quo vno potissime curam habere debet) vt inferius ostendemus.

De locis Rhetoricis.

LOci Rhetorici, quidam sunt communes, quidam non communes.

Ex communibus ii tantūmodo Christiano Concionatori conueniunt, scilicet, Honestum, inhonestum, vtile, inutile, Facile, difficile, necessarium, non necessarium. Ab his facile est argumenta ducere, vt cum volumus aliquid laudare, vel suadere, eo quod sit honestum, vtile, facile, necessarium: aut si volumus vituperare vel dissuadere aliquid, eo quod sit inhonestum, inutile, difficile, & non necessarium. De hisq; omnibus inferius, cū

de vſu partium orationis agemus, latius dicemus.

Hic tamen illud monendum, ex locis Dialecticis ſumenda eſſe argumenta, quibus oſtẽdere valeamus, quid honeſtum ſit, quid inhoneſtum, quid vtile, aut inutile, quid facile, aut difficile, & quid neceſſarium, aut non neceſſarium.

Ex iis vero locis qui communes non ſunt, Concionatori tantum vſui erunt illi qui perſonis attribuuntur. Hii autẽ ſunt, genus, natio, patria, ſexus, ætas, educatio, diſciplina, habitus corpis, fortuna, conditio, animi natura, ſtudia, conſilia, mors, & quæ mortem ſunt cõſecuta. Ab hisq; omnibus argumenta ducuntur, cum volumus aliquam laudare perſonam.

A genere primo argumentum ducit, Nam ſimiles parentibus, aut maioribus ſuis, filii plerunq; eſſe creduntur.

A natione, Nam & gentibus proprii mores ſunt, nec idem in Barbaro, Græco, & Romano probabile eſt.

A patria,

A patria, quia similiter etiam ciuitatū leges,& instituta,habent differentiam.

A sexu,vt, latrocinium facilius in viro,veneficium in fœmina credas.

Ab ætate,quia aliud aliis anni temporibus magis conuenit. Et in hac,argumēta ducuntur,a pueritia, adolescentia, iuuenta,& senecta.

Ab educatione,& disciplina, Quoniā refert a quibus,& quo quisq; modo sit institutus.

Ab habitu corporis,Nam,vt frequenter ducitur in argumentum libidinis,species: ita petulantiæ,robur.

A fortuna, Siquidem nec iam credibile idem est in diuite,ac paupere,illo propinquis,amicis, clientibus, abundante: isto vero his omnibus destituto.

A conditione,Nam plurimum distat, clarus,an obscurus quis sit:magistratus, an priuatus: pater,an filius: ciuis,an peregrinus: liber, an seruus: maritus, an cœlebs: parens liberorum,an orbus.

Ab animi natura,Etenim auaritia,ira,

iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, & alii his similes affectus frequẽter fidem afferunt, aut detrahunt.

Ab studiis quoq;, Nam rusticus, forensis, negociator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt, hoc est, aliud atq; aliud studium quisq; eorum exercet.

A consiliis, quæ & præsentis, & præteriti, & futuri temporis sunt. Ex præteritis enim extimari solent præsentia.

A morte, vt siquis pro republica, aut pro fide, & religione mortuus sit.

Ab his tandem quæ mortem sunt consecuta, vt si miraculis post mortem claruerit quispiam. Et hæc de argumentis, deq; locis argumẽtorum, quibus aliquid per argumentationem confirmatur, aut confutatur, dicta sint.

De argumentatione.

REpertis igitur argumentorum locis qui sint causæ adiumẽto, nosse opor

ter, quemadmodū argumentationes or/nate,& absolute tractare possimus, sic & ipsi meminisse poterimus quid quo loco dixerimus,& auditor argumentationum distributionem,facile retinebit.

Argumentatio igitur, est oratio, per quam res aliqua, aut probabiliter osten/ditur,aut necessarie demonstratur.

Ex hac argumentationis definitione apparet,quod omnis argumentatio qua ad probandum aliquid vtimur, aut ne/cessaria,aut probabilis dici debet.

Necessaria argumētatio ea est, per quā ea demonstrantur,quæ aliter ac dicūtur, nec fieri,nec probari possunt: vt si muli er peperit,cum viro concubuit.

Probabilis autem argumentatio est, per quam ea ostenduntur, quæ fere fieri solent,aut quæ in hominū opinione po sita sunt.Ex his quæ plerunq; fieri solent, huiusmodi est exemplum,Si mater est di ligit suum filium. Ex his quæ in hominū opinione posita sunt, tale Cicero in rhe/toricis de inuentione exemplum sub/

iungit, Impiis apud inferos pœnas esse paratas.

De argumentationis partibus.

ARgumẽtationis partes sunt quinq;, eius præsertim quæ absoluta, & perfecta habetur, quę sunt, Propositio, ratio, rationis cõfirmatio, exornatio, cõplexio.

Propositio est, per quam summatim ostendimus, quid sit quod probare volumus.

Ratio est causa, qua demonstratur id verum esse, quod intendimus.

Rationis confirmatio, est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem.

Exornatio est, qua vtimur rei honestandæ, hoc est, ornandæ tum & locupletandæ causa. Hæc exemplis, similibus, comparationibus, & cæteris hmói constat.

Complexio est, quæ concludit breuiter colligens partes argumentationis.

Cæterum si breuis fuerit argumenta-

rio, superſedendum iam erit, tum exor-
natione, tum complexione: Exornatio-
ne quidem, vt ſi parũ locuples ad ampli
ficandum & exornandum res eſſe videa
tur: Complexione vero, ſi res breuis eſt,
ita vt facile memoria comprehendi poſ
ſit: Vtriſq; autem ſi res tenuis atq; humi-
lis fuerit.

Ampliſſima ergo abſolutiſſimaq; ar-
gumentatio, quinque partita eſt: Breuiſſi
ma, tripartita: mediocris, quadripartita,
ſublata videlicet aut exornatione, aut cõ
plexione.

Argumentationis igitur perfectæ & ab
ſolutæ, Exemplum ex epiſtola Pauli ad
Hebręos ſumere licet. Sic proponit Pau
lus capite 6. Quod Ieſus præcurſor pro
nobis introiuit interiora velaminis, ſe-
cundum ordinem Melchiſedec pontifex
factus in æternum.

Rationem propoſitionis oſtendit ex
conditionibus ipſius Melchiſedec & e-
ius ſimilitudine.

Confirmat rationem ex obuiatione,

ex benedictione, ex decimatione, ex nominis interpretatione, ex genealogia, ex infinitate. Item a contrario sic, quod non secũdũ Aaron, quod ex alia tribu, quod ex iureiurando, quod in æternum.

Exornationes horum omnium patent per totum Capitulum Septimum.

Concludit capite. 8. finaliter complectendo sic: Talem igitur habemus pontificem, qui cõsedit in dextera throni magnitudinis in cœlis. &c. quæ sequuntur.

Hæc argumentationis exercitatio ad plurima nobis est vtilis, non tantum ad sacras Conciones formandas, Verum etiam ad conficiendas epistolas, & consilia in senatu danda, & ad quælibet alia eloquia.

De confutatione.

EOdem vtitur inuentionis fonte confutatio, quo confirmatio vtitur, propterea quod quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis

infirmari. Neque enim ex aliis locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, q̃ in cõfirmatione. Nec locorum, aut sententiarum, aut verborum, aut figurarum alia conditio est. Et ideo quam breuissime hanc partem expediemus.

Confutatio igitur est, obiectorum satisfactio, per quam aduersariorum cõfirmatio aut diluitur, aut aleuiatur.

Si ergo cum hæreticis sit nobis contẽdendum, eorum confirmatio diluit̃, modis Dialecticorum ab Aristotele traditis.

Aleuiatur vero iis quæ sequuntur: aggressione cuiuscunq; grauissimi, vt cętera auditor vana credat.

Intermissione, breuitatis causa, si tempus daretur, plane satisfacturi.

Promissione solutionis, si antea pauca dixerimus, quorum multitudine auditorem obruimus, in tantum obtundendo, vt promissæ solutionis immemor fiat.

Attenuatione, ostendentes amplificando fuisse possibile quod aduersarii dixerunt impossibile, aut alia mente factum,

aut punitum, aut pœnitentia emendatũ.

Admonitione, qua aduerſarium, ſi in argumento eo perſeueraret, in pericula caſurum minabimur.

Quæſtione, duorum vel plurium, ex quibus male alterum ſit electurus aduerſarius, vel cui reſpondere nõ poſſit.

Retorſione argumentorum in aduerſarios.

Illuſione, quãdo argumenta in riſum reſoluimus.

Contemptione illorum, tanquam humilia, extra propoſitum, doctis indigna prætereuntes.

Suſpicione poſtremum. Nam quæ probare non poſſumus, figuratis ſuſpicionibus aſpergenda ſunt.

De Peroratione.

SEquit͛ vltima ſacræ Concionis pars, quam alii epilogũ, alii peroratione͂, alii concluſionem, & alii cumulum vocant.

Peroratio seu cōclusio est, artificiosus sacræ concionis terminus, auditoris memoriam reficiens, & animum eius commouens.

Singulæ sacræ Concionis partes suos epilogos, & breuissimas conclusiones recipiunt, præter diuisionem. Quemadmodum enim singulæ Concionis partes, suas habent propositiones, sic etiam suos epilogos habēt. Is autem qui vniuersam Concionem claudit, peroratio proprio nomine appellatur. Singulæ (inquam) Concionis partes, suas habent ppositiones, quoniam nomine propositionis dupliciter vtimur. Alias propositionem vocamus eam sententiam, ad quam omnia argumenta referuntur, quæq; per totam Concionem tractatur, & exponitur. Alias generaliter omnem sententiam propositioné vocamus, cui rationes subiiciunt. Habent autem suas rationes exordia, habent suas rationes singula argumenta: ea igitur sententia, ad quam illę referuntur, propositio vocatur, quod, scilicet, quem

admodum quę proprię ppositio dicitur, per totum Concionis tractatur corpus, ita hæc suum peruagatur locum, & sicut illa in tota oratione, sic hæc in sua parte dominetur. Et hoc etiam ipsum similiter est obseruandum in peroratione, vt large & proprie perorationem accipi intelligamus, atq; illa simpliciter, ac proprie peroratio dicatur, quæ totius habitę Concionis epilogus, & conclusio sit.

Peroratio igitur, seu conclusio, quæ pars est totius Concionis ecclesiasticæ, constat enumeratione, & amplificatione.

Enumeratio est, per quam ordine colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter vt renouetur, non redintegretur, hoc est, enumeratio est per quam res disperse, & diffuse dictæ vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa vnum veluti subaspectum subiiciuntur. In qua parte hoc commune a Cicerone præceptum datur, vt ex singulis argumentationibus (quoniam simul omnes iterum dici non possunt) id eliga

tur, quod erit grauissimum, & vnūquodque quam breuissime transeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur.

Curandum est præterea, ne aut a principio, aut a lectione, repetatur Concionis enumeratio. Quapropter secundum diuisionem sumendum est enumerationis initium.

Amplificationis tota vis est, & mouere animos tepentes, & sedare commotos.

Motus, est incitatio animi, aut ad voluptatem, aut ad modestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. &c.

Ad voluptatem mouentur homines, aut charitate, vt Dei, angelorum, sanctorum, ecclesiæ; aut amore: vt fratrū, coniugum, liberorum, familiarium, prælatorum, & officiorum in ecclesia: aut honestate, vt virtutum, maxime earum, quę ad communionem hominum, & libertatem, ac mandatorum aleuiationem, & conscientiarum serenationem valent: aut decore, transferendo sensibilia ad intelle-

ctum, deinde ad mentem, demum ad vitam angelicam.

Ex his & cohortationes sumuntur ad ea, quæ religionis sunt retinenda, & in eos a quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Hæcque sunt, quæ de sacra Concione, deque partibus eius, paucis dicenda nobis occurrebant.

Iam vero, ad vsum omnium horum transeamus.

DE RECTO SACRAE CONcionis partiumq; eius vsu.

CAESA iam est materia, e qua domum extruemus, ligna, lapides, omnia deniq; pro rei vsu sunt cōportata: tractatum enim est iam supra, de arte seu facultate concionandi, de cōcionatore, de concione, deq; omnibus ad hæc expectantibus: nihil deest amplius, q̃ vt rectum omnium illorum vsum ostendamus. Pro cuius faciliori captu, & planiori intelligentia, animaduertendum est, quod scriptores, initia artium, ex artificum officiis ducunt, postea viã quærunt ac rationem, qua officia illa perficiantur. Qui enim de Principis institutione scribunt, initio partiuntur officia Principis, vt pacem, domi, legibus, ac iudiciis, in bello, armis, defendat. Medici priusquam præcepta de dieta, aut morborum remediis tradunt, officia commemorant, sanitatem conseruare, & morbos curare. Quare nos etiam traditur-

quædam de vsu sacræ concionis præcepta cōcionatoribus, primum quę sint cō cionatoris officia, ostendemus. Tractatu vero primo diximus ex Cicerone & Augustino, concionatoris officia esse tria, scilicet docere, delectare & mouere seu persuadere: Verum illis iam tribus, quartū hic addemus officium, videlicet, laudare, seu vituperare. Cæterum ex his, delectare, non erit præsentis considerationis, quoniam delectabit vtiq; Concionator, si suauiter dicat: dicet autem omnino suauiter, si rite, quæ supra iam tradidimus, præcepta seruauerit. Nec delectare (vt iam cum de elocutione tractabamus, monuimus) precipuum Christiani Concionatoris erit officium.

Tria sane tantūmodo præcipua Christiani Concionatoris sunt officia, docere, suadere, vel dissuadere, & laudare, vel vituperare.

Siue ergo docere velit Concionator, quæ sit vis & natura religionis: siue laudare rem, vel factum, aut personam quā-

piam: seu hortari, tum ad fidem, tum ad bonos mores: præcipuam & primam hanc habeat curam, vt recte intelligat ea quæ tractãda suscipit. Nemo enim de re, quam ipse penitus non habeat cognitã, docere aliquos perspicue potest.

Proximum est vt ex re sic perspicue & adamussim intellecta, deligat & assumat sibi propositionem aliquam, quæ summam totius causæ quam tractare vult, complectatur, vt certe habeat quod dicat, ne rudes animos varie rerum mole obruat, & consarcinata oratione operã ludat, & frustra laboret.

Cognoscet præterea an talis propositio, thema sit simplex, aut compositum, quoniam in genere Didactico, non eodẽ modo nec ex eisdem locis, thema simplex & compositum tractantur, vti iam ostendemus.

Quarto deinde loco, inuestigabit, ad quod genus causæ, illa propositio seu thema pertineat. Aliter enim si ad genus Didacticum, & aliter si ad Demonstrati-

uum, aut Deliberatiuum expectet, tractanda erit propositio.

Animaduertet item, quod cum generis Didactici duplex (vt diximus) sit thema, quod nec vnum neq; alterum, cũ simplici aut composito, generis tum demonstratiui, tum deliberatiui themate (in tractatione) concurret: sed ex suis vtrunq; propriis sibi locis tractabitur. Secus tamen est in alteris duobus generibus: siue enim simplex, siue compositũ sit thema, generis seu demonstratiui seu deliberatiui (nisi laudanda sit persona) eosdem suæ tractationes cõmunes sibi habent locos. Dixi nisi laudanda sit persona aliqua, puta vt Christus, Beata virgo, aut quisquam sanctorum: quoniam cum hoc continget, id faciet concionator, ex locis illis Rhetoricis (quos superius diximus ad personas expectare) argumenta ducendo. Hoc est, personam cõmendabit, a genere, natione, patria, sexu, ætate, & cæteris.

Agemus igitur hic primo, de simplici

thema te

themate generis didactici, deinde secundo de composito generis eiusdē, & tandem tertio, de thematibus simul & generis demonstratiui, & deliberatiui, vt nostra hæc tractatio, tripartita sit.

De simplici themate generis Didactici.

CVm igitur vna aliqua vox explicanda est, primo omnium de definitione erit constituendum. Deinde quęrendę causę, post partes, quarto officia seu vsus, postea partium comparatio, & vltimó contraria.

Quemadmodum autem speculum bene politum, certissime reddit formam: ita non potest certius videri quid res sit, nisi eam definitione circumscripseris. Si quis tibi magnifice pręDicaret ingentem aliquem thesaurum, tu autem neq; quid aurum, neq; quid argentum esset nosses, vana nimirum, quantumuis magnifica, esset prædicatio. Ita is demum rectissime docebit, qui primo quid res sit, deinde

vsum rei explicarit.

Si igitur institutus esset sermo de fide, primo omnium quęrenda erit definitio, quid sit fides, Nisi enim definitioné præmiseris quæ ceu viam reliquæ dispositioni sternat, nihil intelligent auditores.

Fides igitur iuxta Pauli sentétiam ad Hebr. II. est substantia rerum sperandarũ argumentum non apparentium. Vel secundum Theologorũ scolam, Fides est, firmus assensus credédorum, propter dei reuelationem.

Iactum iam est aliqua ex parte fundamentum. Pergamus iam & causas quoq; videamus, nam hoc; secundo loco est agendum.

Porro cum causas hic quærimus, fere quærimus vnde res aliqua ducat principium, aut sicut Dialectici dicunt, quam habeat causam efficientem, materialem, & formalem: quoniam finalis causa, sub postrema quæstione, vbi de officio quæritur, tractatur.

Et si fides ergo acquisita ex auditu sit:

verũ, efficiens fidei cauſa principalis, eſt ſpirituſſanctus, qui primo mentes co-gnitione peccati, & iuditio Dei terret: po ſtea affectũ in nobis creat, vt credamus, & quod vera ſunt quæ dicit & promittit Deus, & quod ea ad nos pertineant.

Formalis fidei cauſa eſt charitas, ſine qua fides informis & mortua manet.

In talibus diſputationibus impropriè materiæ nomine vtuntur, cũ dicunt ma-teriam non ex qua aliquid fit, ſed eam ré circa quam verſetur. Sic medicinæ ma-teriam dicunt: morbos, quod ſcilicet cir ca morbos medicina verſetur, eosq; cu-ret, non quod ſicut ex lapidibus domus, ita ex morbis medicina conſtet.

Videbimus autem & nos materiam quoq; fidei, quæ ex definitione colligi-tur. Cũm enim ſtatuimus fidem eſſe fir-mum aſſenſum credendorum propter Dei reuelationem, ſequitur fidem verſari circa omnia quæ nobis ab eccleſia pro-ponuntur tanquam credenda vtpote a Deo reuelata vt ſunt articuli omnes fidei

& sacramenta, & omnia quæ in sacris bi bliis continentur.

Externum igitur hoc verbum materia est fidei, in qua se sic exerceat, vt in curan dis morbis medicus.

Vbi causas tractaueris, videndũ quoq; est, quas ea res habeat partes, vna ne sit an plura contineat. Est autem tam neces saria hæc pars, q̃ definitio: neq; enim fie ri potest, vt recte is doceat, qui non diui dit commode. Debet autem hic tertius locus eo quoq; nobis esse cõmendatior, quod ex eo petantur plerunq; definitio nes. Recte enim intelligi potest quid sit corpus humanum, si dicas esse quod con stet ex capite, collo, pectore, ventre, mani bus, & pedibus. &c. Verum non omnia nomina sic diuidunt, pleraq; enim vnam tãtum & simplicem rem significant, quæ nullas partes seu species habet. Sed fidei nomen simplex non est, quoniam diuidi tur fides, informatam & informẽ: seu in fidem viuam, & mortuam: aut vt aliis placet in historicam & iustificantem.

Quartus locus simplicium thematū tractādorum, hic est, videre officium seu vsum rei. Hoc vocarunt Dialectici effectum. Item finalem causam. Aedium vsus hic est, defendere nos ab iniquitate aeris, item vt & nos & nostra in illis tuto esse possimus. Sic fidei quoque aliquis erit vsus, neq; enim res aliqua est, cuius non sit certus vsus & finis.

Fidei igitur formatæ, seu viuæ officiū, & vsus est, quod inserit nos Christo.

Fidei vero informis, seu mortuæ, officium & vsus erit, assentire, & credere omnibus illis, quæ nobis ab Ecclesia, vt credenda proponuntur.

Ex isto vtriq; quarto loco, facile erit & quintum tractare, scilicet partium comparationem. Comparanda enim est formata fides cum informi, & inde vtriusq; discrimē assignandum, & ostendendum.

Postremus tandem locus huius tractationis, est perquam facilis: sed qui maxime confert ad docendum, Et hic est, ea quæ sunt contraria rei de qua est sermo,

In medium adducere. Vt fidei contraria eſt incredulitas. Hic etiam collatio quædam facienda eſt, inter fidem & incredulitatem, vt quæ ſint quæ ex vtraq; ſequantur cõmoda vel incõmoda, auditor intelligat.

Vt quæ autẽ diximus facilius ac planius percipiantur, aliud ſubiiciamus de Matrimonio exemplum.

De Matrimonio.

QVid? Mutuus conſenſus, quo alter alteri ſe dedat, omnia, ſiue bona, ſiue mala toleraturus.

Vnde? A Deo, quia ipſe conſtituit in Paradiſo.

Partes hic non habent locum, quia vnicum eſt matrimonium.

Officia, Procreare prolem, pie educare ne poſteritas pereat.

Comparatio partium (cum matrimonium partes nõ hẽat) hic locũ nõ habet.

Contraria, adulterium, ſcortatio. &c.

Hoc quidē modo simplices quæstiō/nes omnes explicandæ illi erunt, qui cer te aliquid ita docere vult, vt intelligi ab auditoribus possit. Nihil deest amplius, q̃ vt capita illa, quę iam enumerauimus, tum poliantur, tum apte compingantur. Neque enim si hæc ita communiter pro Concione dicas, intelligent auditores, & ceu rudis, & nōdum elaborata materia, asperiora erunt hæc, quam quæ animis hominum adhærescere possint: Instru-mentis iam opus erit, quibus materies poliatur. Adferendum ad hæc est iam di cendi genus popularius ac copiosius, & quemadmodum impulsa vela ventis, na ué sine negocio ferunt, sic ad hæc cōmo-de ꝓponenda tale orationis genus requi rit, quo ceu vēto aliquo inspiratę res, sine negocio vllo in auditorū animos feran-tur. Sunt tenues illæ rerum sex quæstio-nes, aptis similitudinibus exornandæ, contrariis sententiis augendæ, distinguē dæ exemplorum copia, neq; illorū quic quam quæ ad orationem augendam or

nandamq; videntur conferre, prætermittendum est diligenti doctori. Deniq; discurrendum est concionatori, per omnes illos locos quos Dialecticos appellauimus, & ex illis quæ apta sibi ac conuenientia videbuntur argumenta (ad rem non solum confirmandam & manifestãdam, verum ad amplificandam quoq; & exornandam, atq; animis auditorum facilius inculcandam) diligenter omnino colliget, & his sex membris seu quæstionibus suo cuiq; loco conuenienti, applicabit. Quod quidem, si iuxta præcepta, & documẽta a nobis in hoc opusculo tradita, quodam cum iudicio & ratione, fecerit: miram in seipso dicendi copiam, experietur. Tunc prorsus tandem talis dicendi facultas vere parabitur, si ad magnum dicendi vsum, diligentem Ethnicorum scriptorum adhibueris lectionem. Quemadmodum enim fieri impossibile est, vel mediocriter pingere ex solis preceptis, si non habeas magistrum, qui manum in ducendis lineis primo dirigat,

rigat, deinde nisi exempla proposita se/quaris: sic cum nulla alia eloquentię exempla, nullos alios magistros, q̃ vt veteres illos habemus, nisi ad illorum exemplum nos comparauerimus, eandemq; quam ipsi in dicendo secuti fuerimus rationem, nil promouebimus. Quia autem longe felicius is qui in docēdi officio est, promptumq; dicendi continuum vsum habet, dispositionem orationis alicuius in Virgilio, aut alio scriptore intelliget, q̃ qui sine illo dicendi vsu, eam quātum uis diligenter legit: neutiquam committere debent, qui publice sacras res docēt, vt non aliquando ad illos solos eloquētię magistros recurrant, cum hoc etiam affirmare ausim, cum ad docendum vocati sunt, debere illos ex officio hæc studia sequi quę rationem bene & recte dicendi tradunt. Quod quidē qui fecerint, & Basilii, & Cipriani, & Chrisostomi cōciones ad hūc modum formatas, exacte percipient: & suas similiter ad illarum normam facile component.

De themate cōposito generis didactici.

DIximus supra cum de exordio agebamus, duo esse genera thematum compositorum: alia enim docent, alia versantur in locis suasoriis, cum adhortamur, aut dehortamur, commendamus aut vituperamus aliquid. Nec difficile est, distinguere ea quæ docent, ab iis quę hortantur, aut dehortantur. Ea enim quę docent, plerunque sunt aut de fide, aut iustificatione, aut de lege, aut de remissione peccatorum, ac similibus. Ideo enim hęc tractantur, vt instruantur animi hominū in vera religione. De iis igitur thematibus quæ hortantur, aut dehortantur, vltimo dicemus loco. De his vero quæ docent, ille ordo cōseruandus est, vt primo ipsa vocabula explices, Secundo explices simpliciter sentētiam, Tertio quæras rationes, & sententias, Quarto exemplis illustres, Quinto confutes contraria. Hác sententiam pro exemplo proponamus, Opera charitatis sunt meritoria vitæ æternæ.

Principio omnium, in hoc atq; simili-bus exemplis, diligenter explicandi sunt illi termini, ex quibus potissimum sententia constat, quales hic sunt, opera chari-tatis, meritoria, & vita æterna. Neq; enim vnquam recte sententia aliqua explicabi tur, nisi prius partes, ex quibus constat, diligenter exposueris. Non autem necesse est, tam copiose omnia persequi in hac partium expositione, vt supra in ratione simplicium thematum ostendimus: sed complecti breuiter ceu vno fasce compli catam sententiam debemus, eamq; pro-ponere.

Explicatis igitur iam prīcipalioribus thematis partibus, sententia quam sim-plicissime potest, proponenda est, vt si propositionem iam supra positam, in hunc deinde modū proponamus: Ope ra quæ ex charitate procedunt, non tan-tum premium habēt temporale, verum etiam æternum. &c.

Est autem hæc interpretatio sententiæ longius trahenda, propterea quod firmi

us ea adhærescant animis, quæ pluribus verbis dicuntur. Hic vtiq; habent locum omnia argumenta & rationes, quæ ex locis Dialecticis duci possunt: vt & sententia, ita prius simpliciter explicata, variis deinde argumentis ac rationibus manifestetur & confirmetur.

Vbi autem sententiam sic explicaris, colligendæ sunt ex sacris literis aliæ sententię, quibus ceu rationibus & argumentis, expositionem tuam cõprobes. Quod si quæ obscuriores sunt, illæ quoq; indicandæ & tractandæ sunt.

Debet autem summe caueri ab iis qui sacra docent, ne multam sententiarũ congeriem connumerent. Hoc faciendũ est, vt paucæ atq; illæ aptissimæ & conuenientissimæ & quoq; apertissimę producantur: in quibus explicandis, semper oratio ad institutam sententiam est dirigenda. Satius enim est, vnum & alterũ clarum testimonium & firmum produxisse, q̃ multas quæ ad institutum non ita multum faciant, sentẽtias allegasse. Nam præ

terquam quod incertis & male detortis scripturis non confirmatur animi hominum, obscurantur etiam res magis ac magis illa sententiarum copia.

Iudicium igitur aliquod requiritur, vt videas quæ nam maxime ad institutã propositionem tuam faciant: & non vt quæq; sese prima obtulerit sententia, pro ferenda est, sed vt quæq; plurimum lucis attulerit, plurimũq; valuerit. Videmus autem hoc quoq; in doctorum hominũ disputationibus & scriptis. Ii plerunq; vnam aut alteram sententiam habent apertam & grauem, quam aduersariorũ infinitis rationibus & scripturis oppo-nunt: id quod nobis quoq;, cum impe-ritam plebeculam docemus, faciendum est: facilliime enim ea intelligent, quæ minimum obscuritatis habent: & si non obruantur animi numero sententiarum, firmius eas retinebunt.

Cum igitur nostram institutam propositionem cõfirmamus, illæ sententiæ quibus vtimur certæ esse & apertæ debent.

Quemadmodum enim in iudiciis, illi testes, quorum suspecta fides est, reiiciuntur, sic quoq; in oratione non nisi illa adhibenda sunt, quae sunt apertissima & minimum ambiguitatis habent.

Proximus locus sunt exempla, quae quamuis non tantum probent, quantum sententiae, tamen ad probandum nō nihil faciunt; & maxime orationi afferunt lumen: praecipue autem in suasoriis sermonibus dominantur.

Quemadmodum autem in colligendis sententiis praecepi, sic & hic moneo, vt ea tantum exempla afferamus, quae sint apertissima.

Praeterea hoc quoq; monendum est, in narrandis historiis magnam circunstantiarū curam esse debere, vt omnia quam commodissime referantur. Nam cum illis oratio multum augeatur, ad perspicuitatem quoq; plurimum conducunt.

Postremus locus sunt cōtrarię sententię, seu confutatio eorū quę opponi pñt. Sunt autem semper obscuriora per cla

riora exponenda: quod si quę omnino disentiant, ea sunt interpretatione aliqua mitiganda.

Ad huncvtrisq; modũ, Thematũ alterũ genus tractať, quod vocatur Didacticũ. Debet autẽ nobis hęc ratio ideo esse commendatior, quod fere in omni sermone ea vtamur, & apud veteres, qui rectissime locuti sunt, ad hũc modum grauissimas res explicarunt.

Ciceroni autem præ reliquis in vsu fuit hæc ratio. Principio propositionem ponit, illi plerunq; rationem subiicit, nõ nunquam etiam illius rationis aliam affert rationem, tandem exẽpla addit. &c. Si igitur aliquando concionatori placuerit, hanc Ciceronis rationem sequi, id cõmode facere sciet ex præceptis, tum totius concionis, tum maxime argumentationis, supra suis locis a nobis traditis: neq; opus est illa eadem hic repetere: Tantum monendum, locos Dialecticos huic tractationi maxime posse inseruire.

Cæterum quia nobis sic loquendum

est, cum vulgo sacras res tractamus, vt quamplurimum nos intelligant, & dicendi ratio, apud illos solos, qui olim scripserunt in latina lingua, extet, impiũ est sic contemnere humanarum literarũ studia, vt pleriq; nunc faciunt, quin potius Deo agendæ erant gratiæ, pro illa cõmoditate, quod etiam gentilium scriptorum lectio, ad verbũ Dei felicius & clarius docendum conducat.

De thematibus generis deliberatiui simul & demonstratiui.

SVpra iam monuimus generis deliberatiui thema, semper esse compositũ, generis vero demõstratiui tũ simplex tũ etiam compositum, quoniam personæ & res sunt simplicium thematum, facta sunt cõpositi thematis. Monuimus præterea, quod cum persona commendanda est, argumenta ducenda sunt ex locis rethoricis ad personam expectãtibus. Siue igitur res siue factũ aliquod laudandum

dandum aut vituperandum sit, siue quicquam adhortandum aut dehortandum, eisdem vtimur locis. Loci vero per quos huiusmodi themata tractantur, fere hi a rhetoribus pręscipti sunt, honestum, inhonestum, vtile, inutile, facile, difficile, & necessariũ. His sane locis, ad bona opera, ad pacem, ad cœlibatum, ad coniugium, ad verã pietatem adhortamur: quibus etiam dehortamur a vitiis, ab impietate, auaritia, luxuria, ebrietate, seditionibus, rixis, & similibus. Est autem facilior horum thematũ tractatio, quoniam qui diligẽter simplicium thematum generis didactici locos didicerit, is faciliorẽ ad hęc quoq; aditum habebit: nam fere ex illis nati sunt, sicut commode indicabimus.

Honestum vocarunt, cum aliquid aut Deo probatur, aut cum nostra ratione & iudicio consentit. Sic inhonestum homicidium dicitur, quod prohibuerit id Deus, & nostra nos conscientia post admissam cędem dãnet & accuset, sicut in ho-

micidis videmus. Sic honesta dicitur re ligio, quod Deus eam probet, & exigat, & nostra ratio statuat Deū colendū. &c.

Nos quia sępius in docendo ad hunc locum recurrimus, pro exemplo tractabimus hanc sentētiam, Bona opera esse pręstanda. Tractaturus igit̃ hanc sentētiam, primo omnium explicabit definitione subiectum: hoc enim in omni disputatione, cuiuscunq; tandem generis sit, faciendum est, vt hæ voces quæ potissimū tractantur, definitione circunscribantur, vt ceu in certo loco consistere auditor possit, neque huc illucue incertus animus de principali termino (vt sic vocem) voluatur.

Statim autem, postquam admonuisti, quæ bona sint opera, nempe ea quæ ex charitate Christiana procedunt: conuertendus animus, & cogitatio ad honesti locū est. Dixi autem honestū dici, quod tum Deus præceperit, tum etiam nostra ratio probet. Congerenda igitur vna aut altera sententia est, aperta & propria qua

Deus opera a nobis exigit, deinde ratio quoq; nostra quid sentiat consulenda: ex illa enim omnes sententiæ, quæ passim apud Gentiles de moribus extant, natæ sunt. Faciunt autem & illæ, si modice & suo loco aspergantur, commendatiorem & elegantiorem orationem.

Faciendum autem est, vt paucissimis sacræ scripturę sententiis, sicut supra iam monui, iisq; grauissimis vtamur. Et delectus quidam adhibendus est, ne ex tantis opibus ea quæ vilissima sunt, & minime precii, stulte delegisse videamur.

Supra in simplicibus thematibus generis didactici de definitione, & causa efficiente præcepimus: ex iis duobus locis nascitur fere locus honesti, si diligentius consideres.

Notabis autem, ꝙ argumenti tantum nomen honesti sit, neq; dicturo publice hoc nomine vtendum est, Opera sunt honesta. Sicut quoq; nemo sanus cum docet, iam propositionis, iam cõfutationis nomine vtitur. Sed illa nomina ideo sunt

reperta, vt commonefacerent quid in di/cendo sequēdum, aut quo noster animus referendus esset.

Stultum igitur esset declamantem di/cere, Opera sunt honesta, ergo præstāda. Quin sic potius propones, Bona opera nullo modo Christianis omittēda sunt, quia ea exigit Deus, & quoq; nostra ratio nos commonet, ea esse præstanda. Hæc erit huius loci ab honesto propositio. Ha bet enim singuli loci suas partes.

Confirmationis deinde vice subiicié/dæ sunt rationes ex locis Dialecticis de/ductæ, & sententiæ, in quibus Deus præ cepit bona opera: illæ sunt exponendæ, illustrandæ, amplificationibus & exem/plis exaggerandæ. &c. Deinde conclu/sio subiicienda, Ergo non sunt omitten/da bona opera. In hanc sunt similia con ferenda, itē oia genera amplificationū.

Dixi quid sit honestum. Iam igitur & quid vtile vocarunt, explicandū. Quā/uis autem ipsum nomen satis apertum sit, quia tamen omnia crassissime tradere

decreui, & illud explicare non grauabor ne quid imperitior harũ artiũ requirat.

Supra in simplici generis Didactici themate, quartus locus erat officium seu effectus. Inter locum igitur vtilitatis & effectum nihil aliud interest, quam quod hoc nomine Dialectici, illo rhetores vtãtur. Cum vsum enim rei consideramus, quid conferat meditamur, hoc est, quid hoc aut illud fecisse prosit, quid obsit neglexisse, &c.

Sunt & in hoc loco, vt eo grauior fiat oratio, sacræ sententiæ, quæ premia bonis operibus promittunt, conquirendæ. Habent autem varias promissiones bona opera, & ad plura prosunt. Primo igitur loco illi effectus sunt proponẽdi, qui sunt grauissimi. vt. 2. Petri. I. Fratres satagite, vt per bona opera, certam vestram vocationem & electionem faciatis. Itẽ, Ite in ignem æternum, qui me non pauistis, non visitastis. &c. Hic æterna vita bonis operibus promissa est. Item corporalis promissio, Quicunq; fecerit hęc, viuet

in eis. Item, Qua menſura menſi fueritis. &c. Sic confirmant bona opera vocatio nem noſtram, promiſſionem vitæ ęternę habent, habent promiſſionem omnium bonorum corporalium, ſicut Pſalmus di cit: Non vidi iuſtum derelictum, neq; ſe men eius quærens panem.

Hi effectus ſunt amplificandi collatio nibus, item aliis ornamentis, item circun ſtantiæ tractandæ. Quicunq; fecerit, hæc minimo ex meis, mihi fecerit. Non ho mo, ſed Chriſtus, cui illa omnia fiunt, er ſpiciendus.

Eſt circunſtantia perſonæ, quam licet amplificare bono ornamento. Si Chri ſtus adhuc eſſet viuus, omnes ad illum curreremus. &c. Propior autem iam eſt, cum ſe in omnes illos, qui noſtra opus habent ope, cõcluſit, & aperte dicat, ſibi fieri, quicquid minimo ex ſuis fiat.

Hi duo loci copioſiſſime ſemper ac fe re ſoli tractantur. Eſt autem plane contra riorum eadem diſciplina. Quemadmo dum enim honeſta, Deo volente & man

dante,item approbante nostra conscien tia fiũt,ita turpia & inhonesta Deus pro hibuit,& nostra ratio damnat. Similiter quemadmodum illa prosunt,sic hæc ob sunt,& vt bonis operibus promittit De- us vitam æternam , sic vitia punit æter- na morte & ira sua. Præterea quæ vitio- rum incõmoda , illa non est huius loci aut instituti recensere,sunt enim quibus- uis nota . Hoc tamen obseruandum est, quod & illa nonnunquam sacræ literæ referant , addant tamen aliquid maius, quam humanę literę aut ratio,scilicet iu dicium Dei,& iram.Sic Salomõ tribuit ebrietati,quod pariat tumultus,addit ta men hoc facere quoq; subsanatores, qui Deum magis ac magis lacessant , ruere e peccato in peccatum . Illa diligenter sunt videnda,suisq; illustráda coloribus

Reliqui sunt duo loci , facilitas & ne cessitas,ii plerunq; adhibentur loco am- plificationum. Vt si dicas de bonis ope- ribus. Tanta commoda promittit Deus bona facientibus , quam autẽ paruo no-

bis illa conftabunt? Non exigit vt opes tuas profundas temere, vult te dominũ effe tuorum fontium, riuulos tantũ vult te foras deducere, prohibet illam turpẽ auaritiam: fi re non potes, iuua confilii, labore, opera tua, &c.

Similiter & neceffitatis locum tractát. Hęc quidem facientibus, bona infinita funt promiffa, quę nifi fponte fecerimus, cogemur cum noftro malo. Habet magiftratus ius homicidas, adulteros, fures necandi. Quod fi confulto ab his vitiis abftinere non voles, fer tuam pęnam. Recidunt fere hęc in honefti locũ, quod Deus pręcepit, cui fit parendum, & in locum vtilitatis, ficut vides.

Hoc vero monendum eft, nullum amplificationum genus neq; facilius, neque vberius effe, q̃ fi contraria feu Antithefes fubiicias: vt fi dicas de pręmiis, quę propofita funt bonis operibus, fubiicias pœnas malis operibus ꝓpofitas, Hęc Deus nobis propofuit & promifit. Quod fi nihil tantis promiffionibus cõmouemur,

at

at horribiles pœnæ nos a peccando re-trahant: æterna enim morte puniet pec-cata, sicut dicit. Præterea ira sua viuos etiam num ac mala conscientia torque-bit & premet, omnia illis erunt aduersa. Obiicieť ipsorum vita variis periculis: morbis, inopia, ignominia premenť. &c. Nomen impiorum ad posteros radici-tus euertetur, & peribit.

Ex his Antithesibus tantum lucis acce dit orationi, præterea quoq; tantum ad persuadendum faciūt, quantum nullum aliud genus amplificationum.

Faciendum igiť est, vt semper ad con-trarias sententias nos referamus. Sic vbi vituperasti ebrietatem aut iram, subiicien da laus est sobrietatis, aut patientiæ. &c. Quia autem hoc postremum genus plu-rimum ornamentorum recipit, diligen-ter venanda nobis sunt ea, tum ex Orato ribus, tum ex Poetis Latinis, apud quos omnis dicendi ratio sepulta est.

Neminē igitur Theologorum pudeat nonnunquam vel orationem aliquā Ci-

ceronis, vel Virgilii poema manibus cir cumferre. Nam qui diligenter dicere volet, ille statim deprehendet, maiorem omnino illarum literarũ esse vsum, quam vulgus Theologorum nostri seculi intelligat.

Legat preterea eos qui de moribus formandis scripserunt, puta, Platonem, Aristotelem, Senecam, Plutarchũ, & alios. Quoniam si contra ebrietatem, aut iram, dicturus sis, omnia quæ dici possunt, exceptis sententiis sacris, quę Dei iram minantur, a quouis gentili vel dici potuerunt, vel forsan iam dicta ab illis inuenies. Sunt enim effectus ebrietatis, aut iræ damna & incommoda, item magna turpitudinis pars, rationi ac oculis subiecta. Deme igitur sententias sacras, & tam bene contra ebrietatem, aut iram Cicero declamabit, q̃ Christianus quispiam.

Duplex ergo est ad hæc tractanda adferendum instrumentum: sacræ sentẽtię, quę bonis operibus promittunt premia, & vitiis minantur iram Dei: Item nostrę

rationis iudicium,& experientia, quę cũ de externis rebus iudicare debet, tanquã in ſuo regno ſtatuere aliquid certi poteſt. Sicut enim certo de colore iudicare oculi poſſunt, ſic etiam ebrietatis, aut iræ dã-na & turpitudinem perſpiciunt. Quæ ſi dicendo exaggeres, & ceu vno faſce conuoluta, latius auditorum oculis ſpectanda euoluas & explices, apta ea ad dehortandum, aut perſuadendum erit oratio.

Illud poſtremo monendũ eſt, tria hęc genera (de quibus diximus) Didacticũ, ſcilicet, demõſtratiuum, & deliberatiuũ, inter ſeſe aliquando ita commiſceri poſſe, vt id ipſum quod docemus, ſimul & commendare & perſuadere poſſimus.

Cæterum eſt & aliud quartum quoq; genus (in ſacris concionibus) dicendi, vbi ſimpliciter tractatur ſcriptum, hoc eſt, cum tractatur textus euangelicus eo ordine ſimpliciter quo ſcriptus eſt de verbo ad verbum. De quo vtiq; genere, non neceſſarium fore duxi, exemplum ſpeciale aliquod proponere, cum nihil

eo genere vulgarius sit, nihilq; facilius. Quamuis enim peculiaris ab aliis & diuersa eius generis tractatio facta sit: ego tñ eam non feci, quia etiam in ea tractatione nõnunquam vel simplex aliquod thema, vel locus communis explicatur, & potest ea tractatio ex his, quæ nos tractauimus, exemplis peti, neq; ideo necesse est peculiaria eius rei pcepta tradere. Hoc tamen admonendum est, vt etiam in illa simplici tractatione textus, quantum fieri potest, omnia in certum ordinem cogantur, vt ceu membra membris subiecta, inter se omnia consentiant, & vt possit etiam certi aliquid inde disci. Curabis præterea in illis, vt quam diligenter omnes rerum, personarum, locorum, temporum circunstantias rimeris, præsertim in historiis tractandis, & singula pene verba sunt ponderanda, id quod mirabilem rebus lucem adfert, & ad copiam orationis plurimum facit: & hæc de eo genere sufficiant.

Tractatum igitur a nobis iam est, in

hac vltima huius secundi tractatus parte, de vsu thematis, confirmationis, & confutationis cuiusq; generis, quæ partes sunt sacræ concionis. De inuocatione vero Spiritussancti, ac de Procemio, Narratione, Diuisione, & Peroratione, nihil amplius hic dicendum occurrit, q̃ vt iuxta præcepta de his, a nobis suis locis tradita tractentur.

Solum vnum vltimo tandem hoc loco monebimus, quod maximam vim habet, non modo in sacris Concionibus, verum in omnibus disputationibus, videlicet, vt Hypothesin transferamus ad Thesin. Vocant autem Hypothesin, negociũ de quo controuersia est, circunscriptum circunstantiis: vt, sit ne bellum mouendum aduersus Turcas. Thesin vocant generalem quæstionem, vt liceat ne Christiano bella gerere.

Facile autem iudicari potest, cum de Turcico bello dicendum est, omnia planiora, atq; vberiora fore, si a specie ad genus oratio transferatur, & de magistratus

officio, de bello in genere dicatur, quam pium, quam sanctum officium Reges faciant, si has gentes ipsorum tutelæ commissas, aduersus Turcicum latrocinium defendāt. Ac Christus ipse docet nos hoc artificium, qui sæpe transfert Hypotheses ad Theses, vt cum excusat Apostolos de violata traditione Pharisæorum, incipit in genere de traditionibus illis Concionari. Cum adferretur ad eum Historia de crudelitate Pilati, grauissimam Concionem habet de pœnitentia. Lucæ. 13. Semper enim Thesis in aliquo locorum communium, versatur.

Adhibentur autem loci communes & ad probandum, & ad amplificandum. Etenim fere in omni probatione, maior nascitur ex aliquo communi loco. Idque diligēter obseruent studiosi, vt sciant vbi sit vsus locorum communium, quos qui prudenter eliget, non poterit feliciter nō docere.

Cæterum vt omnium præceptionum quas in hoc nostrum collegimus opuscu

lum, facilior sit vsus, breui (quo ad poterimus) Euangelicas Conciones Dominicarum totius anni, hoc artificio tractatas, edere, conabimur: Si Christus tamẽ, vt speramus, nostris fauere digneẽ conatibus, cui gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Finis operis.

DE FORMANDO STVDIO RODOLPHI AGRICOLAE AVREA PLANE EPISTOLA.

Ad formanda ſtudia, corrigendaq; iudicia, vix aliud hac Epiſtola leges accommodatius. Proinde ſtudioſe omnis operam dabis, vt quamfamiliariſſima tibi fiat.

RODOLPHVS AGRICOLA Iocobo Barbiriano S.

SCRIBIS suauiſſime Iacobe atq; optas, dari tibi facultatem degẽdæ mecum vitæ, quo poſſes id, quod maxime cupis, velut ductu auſpiciisq; meis, ſtudia tua inſtituere atq; formare. Vellem equidem tantæ mihi eruditionis, tam magni in literis doctrinisq; vſus conſcius eſſem, vt iſtud tam iure meritoq; deberes cupere, q̃ te ſcio vere id atque ex animo optare. Hortarer te, vt rebus omnibus relictis quecumq; vel vtilitatis ſpecie te deuinciunt, vel voluptatum illecebris blandiuntur, eruditionem ſtudiaq; me duce ſequerere: & inciſis omnibus, vel abruptis etiam vinculis, quibus alligatus teneris prona præcipitiq; ad optima tenderes via: facerem id non modo tua cauſa, cuius maxime & deberé, & vellem, ſed & mea quoq; quum ſperarem tantum nominis opinionisq; apud multos cõſequi

posse, tantūq; fuisse me plerisq; psuasum iri, quātū te monitis, prǽceptioneq; mea factum viderent, quantumq; fieri te posse exploratum habeo, & de te ingenii vis, amor studiorum, naturæq; tuæ felicitas, mihi promittūt. Nunc cum ad nullam tantam spem mei vocare te possum, quæ vllo incōmodo rerum tuarum tibi sit redimenda: rebus ipsis pareamus oportet: Vtrisq; optabile nobis esset, si vnū aliquem in locum nos felicior casus contulisset: sic hoc desiderium nostrum est hac commoda rerum tuarum conditione leniendum, & iucundissima putanda, quæ optima sunt. Vt tamen interea præceptoris apud te munere fungar, & per literas (qua datur) ostendam, qua ratione tibi putem studia tractanda, paucis, & quantum epistolæ capit angustia, quod optimum censeo, explicabo. In studiis formandis duo præcipue spectanda crediderim. Prius, quod studiorum maxime genus cui lectandum sit. Deinde, qua ratione quis in eo, quod elegerit plurimū

efficiat,de vtroq; ordine dicam. Studio-
rum genus,alteri necessitas vel rerũ , vel
naturæ suæ assignat. Alter voluntate sua
ad id,quod optimum censet, sese adiun-
git. Vt enim cui angustior res familiaris
contingit, eas fere sequitur arteis , vnde
promptissimũ putat posse necessitatibus
suis præsidium parare. Vt etiam cui segni
or natura obtusior mentis acies est,si mo
do perdere nolit operam,ea sequi debet:
non quæ maxime cupit, sed quæ rectissi-
me potest. Sic is, cui facultatum vberior
copia,& felicior ingenii vis tributa est,ni
mirũ errabit,si non totis viribus ad opti
ma feretur, quandoq; ad summa pertin-
gere possit,malit inter secunda potius ter
tiaue subsistere. Ergo ciuile ius alius,ali-
us Pontificum sanctiones, alius Medici-
næ artem discendam sumit:pleriq; etiam
loquaces has , & inani strepitu crepitan-
tes,quas vulgo artes iam vocamus , sibi
vindicant,& perplexis disputationũ am
bagibus , vel etiam (vt verius dicam)
ænigmatibus diem terunt. Quæ tot iam

seculis nullum inuenerũt Oedipodem, qui ea solueret, nec inuentura sunt vnq̃. His miseras adolescentium onerant aures, hæc subinde ingerunt inculcantq́;, & in plerisq́; meliorem ingenii spem atque frugem, in teneribus adhuc annis, velut in herba enecant. Laudo eas omnes tamen, plus certe laudaturus, si recte ordineq́; tractarentur: nec enim tantum desipio, vt solus damnem, quas tam multi laudant. Quid ni laudem vero? quibus videam multos summas opes, amplissimos honores, autoritatem, famam, dignitatem consecutos. Et quas certe vendibiliores (vt Ciceronis verbo vtar) sciam & plane fatear, aliis nonnullis, quas steriles & ieiunas vocant, vt quę magis animum explere, q̃ arcam. Si lucri rationem itaque ducis, habes ex illustrioribus illis aliquã, quam sequaris, vt diues fias: dũ tamen scias hanc laudem, vt contingat, tibi cum fœneratore fore communem. Sin rectius credis, quæ honestæ sunt, propter se expetere, & quas habes faculta

tes,ſuffecturas putas modeſtię tuę.Quandoquidem immodeſtiæ, & quantumuis paruæ,nimiæ ſunt,& quantũuis magnę, non ſufficiunt,cenſeo,vt ad Philoſophiam te conferas,hoc eſt, enitaris, vt rectę de rebus ſentias : & quæ ſentis,commode vt poſſis eloqui. Sẽtire autem duplex eſt, proinde & duplex conditio rerum quas inquirimus.Alię nanq; res ad actiones, moresq; noſtros pertinent, quibus omnis ratio vitæ,recte riteq; degendę cõtinetur,quam Philoſophiæ pars ea ,quę moralis vocatur,tradit.Huius prima nobis,& præcipua habenda eſt ratio. Hæc autem eſt petenda tibi non modo a Philoſophis,qui literis eã tradidere, vt ſunt Ariſtoteles,Cicero, Seneca, & ſi qui ſunt alii,vel Latini,vel Latine redditi , vt digni ſint qui legantur , ſed ab Hiſtoricis etiam,& Poetis,& Oratoribus. Quoniã ii,& beneficia laudando , & quæ contra facta ſunt,vituperando,non docent quidem, ſed (quod efficaciſſimũ eſt) exemplis propoſitis , quæ recte ſecusue fiant,

ostendũt. Per hæc gradus ad sacras lite-
ras faciendus est, & ad illarũ præscriptũ
dirigendus vitæ nobis ordo, saluberri-
misq; illis ducibus, de nostra salute cre-
dendum. Reliqua omnia aliorũ tradita,
plus, minusue erroris, tamen habent ad-
mistum aliquid. Neq; enim cõtingere po
tuit eis, vt rectum, & nulla aberrantem
parte cursum vitæ instituerent, quisquis
esset vitæ propositus finis, aut nescirent,
aut veluti per nubem spectantes suspi-
carentur, dicerentque constantius, quàm
crederent. At sacræ literæ, tam longe
ab omni errore remotę sunt, quam qui
eas tradidit, Deus. Hæ sunt, quæ solæ
nos certa, solida, rectaq; ducunt via, quæ
que omni discussa caligine, sequentem se
non falli, non excidere, non vsquã aber-
rare patiantur. Sunt & aliæ res, quarum
cognitio magis ad ornamentum animi
nostri, honestamq; voluptatem, quam
ad necessarium vtiq; vsum pertineat. Cu
iusmodi est omnis disputatio de natura
rerum, multiplex certe, variumq; nego-

tiũ, & multipliciter quoq; a multis summo ingenio viris tractatum. Quæ vt nõ necessaria sit ad boni viri mentẽ formandam effingendamq;, non parum tamen contulerit, vel eo, quod vbi hæc cura ꝑquisitioq; rerũ bona fide sibi cuiusquam vindicauerit animum, nullum sordibus vilibusque curis locum relinquit, deinde quod docet contemnere atq; pro nihilo putare ea, ad quorum conspectum vulgus stupet: per quorum possessionẽ etiam eis, qui felices putantur, misereatur, quando ostendat, quam vanis omnia futilibusq; cõstent causis, dicatq; nullam rerum naturæ posse perniciem contingere maiorem, quam si omnes eius vel sordidissimæ partes tales fiant, quales nunc sunt aurum, gemmæq;, quibus publica humani generis insania summũ esse pretiũ voluit. Postremo, quia quando intelligimus hac monstrante, fragilis huius caduciq; corporis nostri habitum, omnibus casibus obnoxium, discimus, omnẽ curam nobis ad animam esse trans

ferendam, hancq; excolendam, in qua nulla nobis opera frustra, aut peritura locatur: quippe in quam quicquid collatū sit, immortale (sicut ipsa est) æternúq; sit mansurum. Transeo multa, neq; enim epistola esset, sed voluminis opus, omnia cōplecti, quę in hanc possent sententiam dici. Hoc satis est ostendisse, quod tute minime ignoras, dignam hanc esse studiorum, in qua viri boni mens elaboret. Nec ego aditum tantum primaq; initia harum artium participere te velim, quod nunc vulgo in scholis fieri videmus, quoq; tu pridem cum magna laude pulchre, prolixeq; pręstitisti, sed res ipsas attingendas censuerim, tum terrarum, marium, montium, fluuiorum situs, naturas, gentiumq; in his mores, terminos, conditionem, imperia, vel accepta, vel prolata: tum arborum, herbarumq; vires, quas Theophrastus iam animantium historiam, generationem, partes, quas Aristoteles literis mandauit, perquirendum. Quid dicam, quæ de re ru

stica tractata sunt, quidq; de Medicina: alius rem militaré, alius architecturam, alius pingẽdi, fingendiq; rationem conscripsit, quas artes, tametsi non sum nescius, non intra partem eam disciplinarum claudi, quæ rerum naturam scrutatur: tamen quia cognitæ sunt illi, & ab eisdem fere ꝓdeunt fontibus, non est quod nunc in eo magnopere sim solicitus, quando ad eundem ordinem redigendas putem. Hæc ergo omnia, quæ dixi, & ad mores nostros, & ad rerum naturam pertinere, ex eis discenda tibi sunt autoribus, qui rebus cognitu dignis clarissimum eloquentiæ lumen addiderunt, vt vna opera, & rerum notitia tibi, & quod post eam proximum feci, commode eloquendi ratio contingat. Qua quidem de re scis multa a summis viris tradita esse ꝓcepta. Quod tamen ad corruptam institutioné loquendi emendandam pertinet, quam pueri in scholis accipimus, huius mihi admonendus videris. Fac suspectum tibi sit, quicquid hactenus didicisti, damnes omnia,

te nimium, nec satis cum re proposita cohærens, dictum fuerit, in eo sermone expeditius annotabit quisq;, quem notissimum habebit. Postremo vt hunc locum cõcludam, quicquid eris scripturus, des operam, vt quampurissime id recte tantum, Latineq; inter initia eloquaris. Ornate dicendi posterior erit cura, quod cõtingere certe, nisi sana & integra sit oratio, non potest. Euenit enim eloquentiæ, quod corpori, in quo si nõ omnia membra sint suo quodq; loco disposita, si sint a recto habitu detorta, si magnitudinis suæ modum egressa, frustra illi circundederis ornatum. Pugnabit enim cum ornamentis suis corpus, & illustriorem deformitatem eius, decor externus faciet illi comparatus. Sed de hac parte, quæ tibi studia potissimum sectanda putem, hactenus: Reliquum est, vt dicam quo pacto plurimũ in studiis fructus consequuturũ te credo. Alius aliter fortasse, ego ita sentio. Quisqs in percipiendis doctrinis cupiet dignũ aliquem laborũ fructũ adi-

pisci, illi tria esse præcipue præstanda, vt plane recteq; percipiat, quod discit: vt fideliter, quod percepit, cōtineat, vt & ex eo aliquid ipse deinde parere, proferreq; valeat. Primum diligentis lectionis est opus: Secundum, fidæ memoriæ: Tertium, assiduæ exercitationis. In lectione id conandum in primis est, vt quod legimus, quam maxime fieri poterit, intelligamus, & penitus habeamus perspectum: nec rem tantum, quæ traditur, sed & verborum in disertis autoribus vim, proprietatem, structuram, ornatumq; perspiciamus, quis decor, quod pondus sententiarum, quæ vis explicandi, & res proferendi verbis, & velut in lucem conspectumq; protrahendi. Nec tamen istud eo pertinet, vt si vel per se obscurior, vel nobis ignotus occurrerit locus, statim resistendum illic: nec progrediendum vltra putemus, vt (quod nōnulli) statim proiiciamus librum, damnemusq; studia, & ingenium nostrum deploremus. Diligentia enim, non indignatione ad

profectum est opus. Transeuntes ergo, si quid erit, vbi intellectus non possit erui, & in aliud referuandum tempus, donec vel homo, vel liber nobis contingat, qui id aperiat, vel alia lectio, quod crebrum est, doceat. Dies enim (quod dicere soleo) diem docet. Quod si Quintilianus inter virtutes grammatici numerandum putauit, aliqua nescire, quanto magis nobis, vt non dicam necessarium saltem cum venia erit, nonnulla ignorare? Nolim tamen videri cuiusquam desidiæ patrocinium me his commemorandis parare. Nam contra videor mihi nulla re alia cuiusquam studium posse vehementius accendere, q̃ si ostendam ipsam sibi lectionem aperire viam, & omnem legendi laborem legendo superari. Proximum est, vt memoria firmiter, quod acceperit, asseruet. Constat autem memoria in primis natura, ea tamen adiuuatur arte, quam alii quidem aliter tradidere, sed sic tamen, vt summa rerum eodem ferè redeat. Eam artem duobus maxime vsi-

bus accommodam arbitror. Aut enim subito dicendum est, & maior aliquis rerũ numerus commemorandus, in quo periculum adeundum est, ne vt ordine, vel numero destituamus, vt quũ legati apud Principem, aut Senatũ aliquem vel proponimus petita nostra, vel partis aduersæ cogimur respondere postulatis, tunc certe ab hac arte commodissime præsidium petetur. Aut quando exercere memoriam volumus, id hac via facile & quam minima molestia facere licebit, quod sane ad memoriam firmandam vtilissimũ esse. Et Quintilianus autor est, & rei vsus, siquis experiri volet, expedite docebit, si quod aliud enim, memoria vel maxima est, quam creber vsus auget, quamq; incuria negligẽtiaq; destituit. In iis vero, quæ perpetuo animo nostro cupimus hærere, optimum cõtenderim esse, q̃ intentissima cura primum complecti ea: deinde q̃ creberrime ab animo nostro reposcere, & subinde admonendo eum ad fidem præstandam cogere: postremo, vt animo va

cuo, & quátum datur ab aliarũ curarum turba ocioso, id agamus, quod quidem in actionibus omnibus & negotiis, quicquid id est, quod vlla parte nostri fieri debet, exploratum est, vt nemo pluribus æque sufficere possit. Ingenium certe id est, quod vbi intenderis (vt inquit Salustius) valet, quod ei in multas diducto curas contingere minime potest. Tertium est, & quod proposueram postremum, quo pacto ex iis, quę discẽdo percepimus, ipsi excudere aliquid, proferreque valeamus, ne ue studia nostra apud animum segnia, & (vt ita dicam) sterilia reponantur: sed quod semina solent in terra condita, fructum aliquẽ vberiorem cum fœnore profundant. Amplus copiosusq; est hic locus, & dignus, qui pluribus diceretur, quemq; ego aliquando exactiori cura mihi puto dicendum, quando hic pręcipuus esse videtur longi laboris, sollicitudinisq; in studia collatę, fructus. Quod si nihil ipsi ad posteros mandare poterimus, nihil extra

ea, quę didicimus, ad pręsentes proferre, quid tandem inter librum & nos interterit? nisi qualiter quidem ea, quæ semel in illum cōgesta sunt, bona fide semper seruat: redditq; nobis, vt quę accepimus, continere possimus, iteranda sunt toties, & subinde in animum inculcāda. Complectitur sane locus hic duo, quorū vtrunq; per se quando sit magnum, coniuncta certe plurimum in studiis laudis merentur. Horum alterum est, vt quę didicimus, in vsum prōpta habeamus: & vbicunq; res postulat, parata. Plerosq; enim videas, qui quando multa didicerint, multorum habeant memoriam, vbi proferendum tamen sit aliquid eorum, nihil succurrat eis, nihil queant meminisse: at sciunt quidem, sed id ipsum scire se nesciunt. Alterum est, vt ex eis, quæ accepimus, ipsi pręter hæc inuenire aliqua possimus, & conficere, quæ nobis afferamus, nostraq; esse quæamus affirmare. Duo sunt autem, quæ præcipue huic parti profutura crediderim. Horum vnum est,

stica tractata sunt, quidq; de Medicina: alius rem militarē, alius architecturam, alius pingēdi, fingendiq; rationem conscripsit, quas artes, tametsi non sum nescius, non intra partem eam disciplinarum claudi, quæ rerum naturam scrutatur: tamen quia cognitæ sunt illi, & ab eisdem fere p̄deunt fontibus, non est quod nunc in eo magnopere sim solicitus, quando ad eundem ordinem redigendas putem. Hæc ergo omnia, quæ dixi, & ad mores nostros, & ad rerum naturam pertinere, ex eis discenda tibi sunt autoribus, qui rebus cognitu dignis clarissimum eloquentiæ lumen addiderunt, vt vna opera, & rerum notitia tibi, & quod post eam proximum feci, commode eloquendi ratio contingat. Qua quidem de re scis multa a summis viris tradita esse p̄cepta. Quod tamen ad corruptam institutionē loquendi emendandam pertinet, quam pueri in scholis accipimus, huius mihi admonendus videris. Fac suspectum tibi sit, quicquid hactenus didicisti, damnes omnia,

te nimium, nec satis cum re proposita co hærens, dictum fuerit, in eo sermone expeditius annotabit quisq;, quem notissimum habebit. Postremo vt hunc locum cōcludam, quicquid eris scripturus, des operam, vt quampurissime id recte tantum, Latineq; inter initia eloquaris. Ornate dicendi posterior erit cura, quod cō tingere certe, nisi sana & integra sit oratio, non potest. Euenit enim eloquentiæ, quod corpori, in quo si nō omnia membra sint suo quodq; loco disposita, si sint a recto habitu detorta, si magnitudinis suæ modum egressa, frustra illi circundederis ornatum. Pugnabit enim cum ornamentis suis corpus, & illustriorem deformitatem eius, decor externus faciet illi comparatus. Sed de hac parte, quæ tibi studia potissimum sectanda putem, hactenus: Reliquum est, vt dicam quo pacto plurimū in studiis fructus consequuturū te credo. Alius aliter fortasse, ego ita sentio. Quisqs in percipiendis doctrinis cupiet dignū aliquem laborū fructū adi

pifci, illi tria esse præcipue præstanda, vt plane recteqꝫ percipiat, quod discit: vt fideliter, quod percepit, cótineat, vt & ex eo aliquid ipse deinde parere, proferreqꝫ valeat. Primum diligentis lectionis est opus: Secundum, fidæ memoriæ: Tertium, assiduæ exercitationis. In lectione id conandum in primis est, vt quod legimus, quam maxime fieri poterit, intelligamus, & penitus habeamus perspectum: nec rem tantum, quæ traditur, sed & verborum in disertis autoribus vim, proprietatem, structuram, ornatumqꝫ perspiciamus, quis decor, quod pondus sententiarum, quæ vis explicandi, & res proferendi verbis, & velut in lucem conspectumqꝫ protrahendi. Nec tamen istud eo pertinet, vt si vel per se obscurior, vel nobis ignotus occurrerit locus, statim resistendum illic: nec progrediendum vltra putemus, vt (quod nónulli) statim proiiciamus librum, damnemusqꝫ studia, & ingenium nostrum deploremus. Diligentia enim, non indignatione ad

profectum est opus. Transeuntes ergo, si quid erit, vbi intellectus non possit erui, & in aliud reseruandum tempus, donec vel homo, vel liber nobis contingat, qui id aperiat, vel alia lectio, quod crebrum est, doceat. Dies enim (quod dicere soleo) diem docet. Quod si Quintilianus inter virtutes grammatici numerandum putauit, aliqua nescire, quanto magis nobis, vt non dicam necessarium saltem cum venia erit, nonnulla ignorare? Nolim tamen videri cuiusquam desidiæ patrocinium me his commemorandis parare. Nam contra videor mihi nulla re alia cuiusquam studium posse vehementius accendere, q̃ si ostendam ipsam sibi lectionem aperire viam, & omnem legendi laborem legendo superari. Proximum est, vt memoria firmiter, quod accepit, asseruet. Constat autem memoria in primis natura, ea tamen adiuuatur arte, quam alii quidem aliter tradidere, sed sic tamen, vt summa rerum eodem fere redeat. Eam artem duobus maxime vsi-

bus accommodam arbitror. Aut enim subito dicendum est, & maior aliquis rerũ numerus commemorandus, in quo periculum adeundum est, ne vt ordine, vel numero destituamus, vt quũ legati apud Principem, aut Senatũ aliquem vel proponimus petita nostra, vel partis aduersæ cogimur respondere postulatis, tunc certe ab hac arte commodissime præsidium petetur. Aut quando exercere memoriam volumus, id hac via facile & quam minima molestia facere licebit, quod sane ad memoriam firmandam vtilissimũ esse. Et Quintilianus autor est, & rei vsus, siquis experiri volet, expedite docebit, si quod aliud enim, memoria vel maxima est, quam creber vsus auget, quamq; incuria negligẽtiaq; destituit. In iis vero, quæ perpetuo animo nostro cupimus hærere, optimum cõtenderim esse, q̃ intentissima cura primum complecti ea: deinde q̃ creberrime ab animo nostro reposcere, & subinde admonendo eum ad fidem præstandam cogere: postremo, vt animo va

cuo, & quãtum datur ab aliarũ curarum turba ocioso, id agamus, quod quidem in actionibus omnibus & negotiis, quicquid id est, quod vlla parte nostri fieri debet, exploratum est, vt nemo pluribus æque sufficere possit. Ingenium certe id est, quod vbi intenderis (vt inquit Sallustius) valet, quod ei in multas diducto curas contingere minime potest. Tertium est, & quod proposueram postremum, quo pacto ex iis, quę discẽdo percepimus, ipsi excudere aliquid, proferreque valeamus, ne ue studia nostra apud animum segnia; & (vt ita dicam) sterilia reponantur: sed quod semina solent in terra condita, fructum aliquẽ vberiorem cum fœnore profundant. Amplus copiosusq; est hic locus, & dignus, qui pluribus diceretur, quemq; ego aliquando exactiori cura mihi puto dicendum, quando hic precipuus esse videtur longi laboris, sollicitudinisq; in studia collatę, fructus. Quod si nihil ipsi ad posteros mandare poterimus, nihil extra

ea, quę didicimus, ad pręsentes profer re, quid tandem inter librum & nos interererit? nisi qualiter quidem ea, quæ semel in illum cōgesta sunt, bona fide semper seruat: redditq; nobis, vt quę accepimus, continere possimus, iteranda sunt toties, & subinde in animum inculcāda. Complectitur sane locus hic duo, quorū vtrunq; per se quando sit magnum, coniuncta certe plurimum in studiis laudis merentur. Horum alterum est, vt quę didicimus, in vsum prōpta habeamus: & vbicunq; res postulat, parata. Plerosq; enim videas, qui quando multa didicerint, multorum habeant memoriam, vbi proferendum tamen sit aliquid eorum, nihil succurrat eis, nihil queant meminisse: at sciunt quidem, sed idipsum scire se nesciunt. Alterum est, vt ex eis, quæ accepimus, ipsi pręter hæc inuenire aliqua possimus, & conficere, quæ nobis asseramus, nostraq; esse quæramus affirmare. Duo sunt autem, quæ præcipue huic parti profutura crediderim. Horum vnum

est,

est,vt certe quædam rerum capita habea mus,cuiusmodi sunt, virtus, vitium,vi/ ta,mors,doctrina,ineruditio, beneuolen tia,odium, & reliqua id genus, quorum vsus fere communis ad omnia, & tan/ quam publicus sit. Hęc crebro iteremus, & omnia,quæ didicimus,quantum fieri potest. Certe quæcunque discimus,ad ea redigamus,vt repetẽdis capitibus illis, ea quoq;,quæ ad ea redegimus, repetan tur. Sic fiet tandem, vt omnia quæ disci/ mus,certa nobis,præsentiaque,& prope sub conspectu maneãt.Poterit autem per sæpe vel exemplum vnum, vel vna sen/ tentia,in multa capita conferri,vt quod, de vi illata Lucretiæ, apud Liuium est: primum de pudicitia,quãti scilicet ea fa/ cienda sit,cuius damnum Lucretia mor/ te putauit pensandum.Post de pulchritu dine quantorum malorũ ea sæpe sit cau/ sa,quantum etiam pudicitiæ ab ea peri/ culi sit. Iam de morte, vt ea mala non sit habenda,quam Lucretia impudicæ vitæ prætulit. Hinc de libidine, quas clades,

quæ bella ea mouerit, vtq; etiam ingen-tia mala magnorum sæpe bonorum præbeant causam, quando ex eo scelere Populo Romano sit libertas quęsita. Sententia itidem diuidetur, vt, Est virtus, placitis abstinuisse bonis. Ad virtutis caput ducetur, dicit enim: Virtus est, placitis bonis abstinuisse. Ducetur ad caput bonorum, non omnia bona expetenda esse: quoniā placitis bonis abstinuisse, est virtus. Ducetur ad caput abstinentiæ, quia abstinuisse placitis bonis, est virtus. Secū dum, quod huic parti adiumento erit, id est, vt in iis, quę discimus, diligenter pensimq; conferamus verba inter se, & latiori quodā tractu explicemus. Sumamus, exempli gratia, quod apud Vergiliū est: Optima quæq; dies miseris mortalibus æui, Prima fugit. Primū, optima inquit, qualia sunt putanda bona humana, quādo optima sint: eaq; nedum abeant, sed fugiant, & semper peiorum expectatione torqueant, quæ etiam duriora videantur necesse est, ex meliorum, quæ pręcesserūt,

comparatione. Sequitur dies æui, id est, vita nostra, ea q̃ parui est facienda, si fugax est, & optima protinus initio, velut in flore consumitur. Quæ potest autem esse felicitas in vita, quando qui fruuntur ea, mortales nedum, sed & miseri sunt? Hinc iam miseris mortalibus; quid ni miseri, quorũ talia bona sunt, talis est vita, quiq; morti obnoxii sunt? Postremum est, prima fugit. Prima ergo nondum vsu cognita, nulla perfunctione possessa, vt semper quæ sequitur, quando vis forte per se bona, tamẽ melioris collatione dura videatur. Fugit etiam, non dimittitur, non abire iubetur. Quàm fallax ergo, q̃ incerta, quam nequaq̃ nostri iuris aut arbitrii est. Quod si quis latius ista, & per omnes locos dialecticos fuderit, quatenus cuiusq; natura capax eorũ est, ingens itaq; copia, & ad dicendum, & ad inueniendum se præbebit. Quod quomodo faciendum sit, maius est, q̃ vt epistola id capiat, & copiose est a me ea de re in sex libris eis, quos de inuentione dialecticæ

ſcripſi, diſputatũ. Quiſquis ego prius id recte, & cum cura tractauerit, præſertim ſi rationem dialecticæ inuentionis illi adiunxerit, ingens illi, paratiſſimaq; de omni fere propoſita re diſſerendi facultas continget, modo ea res illa ex parte ad eas pertineat, quas didicit artes. Hocq; pacto veteres illos profeſſores artium, quos Græci Sophiſtas, id eſt, doctores vocabant, exercuiſſe deprehendo, quantum ex Ariſtotele, & Platone cõiicere licet, atq; ad eam eruditionem, promptitudinemq; dicendi peruenerunt, vt de qua re audire quis vellet, proponi iuberent, dicerentq;, quandiu, quantumq; videretur de eo, quod eſſet propoſitũ. Sic Gorgias Leontinus, primus tam audacis cœpti autor, ſic Prodicus Chius, ſic Protagoras Abderites, atq; Hippius Eleus, & inſtituti, & alios docuere. Ad id quod ſecundum feci multum iudicii parabit in iis, quæ diſcuntur, & nouas argumentationes, nouasq; ſententias, aut veteres, ſed quibus noua facies ſit, inueniet: eſtq;